

Franz
BOAS

Η ΣΚΕΨΗ
ΤΟΥ ΠΡΩΤΟΓΟΝΟΥ
ΑΝΘΡΩΠΟΥ
ΚΑΙ Η ΠΡΟΟΔΟΣ
ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ: ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΚΟΚΟΝΤΙΝΗ
ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ - ΕΠΙΜΕΤΡΟ: ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΝΤΑΒΕΛΑΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ

Το πρόβλημα των σχέσεων μεταξύ φυλής και πολιτισμού έχει προκαλέσει το ενδιαφέρον πολλών ερευνητών. Μόνο λίγοι έχουν καταπιαστεί με αυτό αμερόληπτα και με κριτικό πνεύμα. Η κρίση τους έχει συχνά επηρεαστεί από φυλετικές, εθνικές και ταξικές προκαταλήψεις.

Η θεωρία ότι η φυλετική καταγωγή καθορίζει το χαρακτήρα ή τις ικανότητες ενός λαού ή μιας κοινωνικής τάξης εμφανίστηκε εδώ και πολύ καιρό. Ο Lippé, περιγράφοντας τους φυλετικούς τύπους, αποδίδει στον καθέναν διαφορετικά πνευματικά χαρακτηριστικά. Ολόκληρη η θεωρία περί μιας προνομιούχου αριστοκρατίας βασίζεται στην εικασία ότι υφίσταται στενός συσχετισμός μεταξύ ατομικής υπεροχής κάποιου και της καταγωγής του. Μέχρι το τέλος του 18ου αιώνα, η κοινωνική οργάνωση της Ευρώπης ευνοούσε ιδεολογικά τη θεωρία του στενού συσχετισμού ανάμεσα στην καταγωγή και τον πολιτισμό. Όταν ο Boulainvilliers το 1727 μελέτησε την πολιτική ιστορία της Γαλλίας, συμπέρανε ότι η παλαιά αριστοκρατία καταγόταν από τους Φράγκους ενώ ο μεγάλος όγκος του λαού από τον κέλτικο πληθυσμό, και έτσι οδηγήθηκε στο συμπέρασμα πως οι Φράγκοι θα πρέπει να είχαν ένα ανώτερο πνευματικό χάρισμα. Ανάμεσα στους νεότερους συγγραφείς, ο John Beddoe αναφέρεται στα πνευματικά χαρακτηριστικά των διαφόρων τύπων

της Σκωτίας και της Αγγλίας ενώ ο A. Ploetz αποδίδει διαφορετικά πνευματικά χαρακτηριστικά στις εκάστοτε φυλές.

Ο Gobineau ανέπτυξε αυτές τις ιδέες με μεγαλύτερη έμφαση στη μονιμότητα της φυσικής μορφής και τις πνευματικές λειτουργίες όλων των φυλών. Οι βασικές απόψεις του φαίνονται στις παρακάτω δηλώσεις του: «1. Οι τωρινές άγριες φυλές βρίσκονταν πάντα σ' αυτήν την κατάσταση, και θα παραμείνουν έτσι ακόμα και αν έλθουν σε επαφή με υψηλότερους πολιτισμούς. 2. Οι άγριες φυλές θα συνεχίσουν να ζουν με έναν πολιτισμένο τρόπο ζωής, μόνο αν οι άνθρωποι που δημιούργησαν αυτόν τον τρόπο της ζωής είναι ένα αριστοκρατικό παρακλάδι της ίδιας φυλής. 3. Οι ίδιες συνθήκες είναι αναγκαίες όταν δύο πολιτισμοί αλληλοεπηρεάζονται έντονα, αλληλοδανείζονται και δημιουργούν έναν καινούργιο πολιτισμό αποτελούμενο από τα δικά τους στοιχεία. Όμως αυτοί οι πολιτισμοί ποτέ δεν μπορούν πραγματικά να αναμειχθούν. 4. Πολιτισμοί που προέρχονται από φυλές τελείως ξένες η μία προς την άλλη δεν μπορούν παρά να έχουν μόνο επιφανειακές επαφές, δεν μπορούν να διεισδύσουν ο ένας στον άλλον και θα παραμένουν πάντα διαφορετικοί». Στη βάση του συσχετισμού ιστορικών και φυλετικών δεδομένων, ο Gobineau αναπτύσσει την άποψή του περί της υπέρτατης υπεροχής του Βορειοδυτικού Ευρωπαίου. Οι εργασίες του μπορεί να θεωρηθούν ως η πρώτη συστηματική ανάπτυξη μιας δεδομένης θεωρίας. Όπως και να είναι, οι ιδέες του έχουν ασκήσει αξιοσημείωτα μεγάλη επιρροή.

Ο διαχωρισμός του ανθρώπινου είδους από τον Klemm (1843) σε ένα ενεργητικό ή «αρσενικό» ήμισυ και σε ένα παθητικό ή «θηλυκό» βασίζεται σε μελέτες δεδομένων πολιτισμών. Περιγράφει τις δραστηριότητες των Ευρωπαίων ως δραστηριότητες του ενεργητικού, «αρσενικού» ημίσεως και λέει² ότι τα πνευματικά τους χαρακτηριστικά είναι: ισχυρή δύναμη θέλη-

σης, επιθυμία για βαθιά γνώση, ανεξαρτησία, δραστηριότητα, ανησυχία, πόθος για επέκταση και ταξίδια, πρόοδος προς κάθε κατεύθυνση, ενστικτώδης κλίση προς την έρευνα και τον έλεγχο, πεισματώδης αντίσταση και αμφισβήτηση. Οι Πέρσες, οι Άραβες, οι Έλληνες, οι Ρωμαίοι, τα γερμανικά φύλα και επίσης οι Τούρκοι, οι Τάταροι, οι Τσερκέζοι, οι Ίνκας του Περού και οι Πολυνήσιοι³ ανήκουν σ' αυτήν την ομάδα. Η περιγραφή του για τη μορφή του σώματος του «παθητικού» ημίσεως του ανθρώπινου είδους βασίζεται, κατά κύριο λόγο, στις γενικές εντυπώσεις που προέρχονται από την παρατήρηση της εμφάνισης των Μογγολίδων⁴. Αναγνωρίζει ότι υπάρχουν διαφορές ανάμεσα στους Μογγόλους, τους Νέγρους, Παπούα, Μαλαίους και Αμερικανούς Ινδιάνους, αλλά τονίζει ως ενιαία χαρακτηριστικά το σκούρο χρώμα, το σχήμα του κρανίου και, ως το πιο σπουδαίο απ' όλα, «την παθητικότητα της σκέψης». Σύμφωνα με τη θεωρία του, το παθητικό ήμισυ του ανθρώπινου είδους είχε εξαπλωθεί από νωρίς σ' ολόκληρη την υφήλιο και αντιπροσωπεύεται από το συντηρητικό τμήμα των πληθυσμών της Ευρώπης. Η ενεργητική φυλή, που αναπτύχθηκε στα Ιμαλάια, σταδιακά εξαπλώθηκε σ' ολόκληρο τον κόσμο και έγινε η κυρίαρχη φυλή οπουδήποτε πήγε. Υποθέτει ότι πολλές από τις πιο σπουδαίες εφευρέσεις έγιναν από την παθητική φυλή, αλλά δεν εξελίχθηκαν πέρα από ένα ορισμένο σημείο. Ως κινητήρια δύναμη στη ζωή των ανθρώπων βλέπει την τάση για συγχώνευση των ενεργητικών και των παθητικών φυλών, η οποία και θα καθορίσει τελικά το ανθρώπινο είδος με στόχο τον πολιτισμό. Οι απόψεις του Klemm ήταν αποδεκτές από τον Wuttke.

Ο Carl Gustav Carus (1849) αναγνωρίζει ότι ο διαχωρισμός που προτείνει ο Klemm αφορά κυρίως τον πολιτισμό. Οι δικές του απόψεις, τις οποίες εξέφρασε για πρώτη φορά στο *System der Physiologie* (1838), βασίζονται σε υποθέσεις. Πιστεύει ότι οι

συνθήκες του πλανήτη μας αντανακλώνται σε όλες τις μορφές ζωής. Ο πλανήτης έχει ημέρα και νύχτα, χάραμα και σούρουπο. Έτσι, υπάρχουν μερικά ζώα που είναι ενεργά και μερικά φυτά που ανθούν την ημέρα, άλλα τη νύχτα κι άλλα το χάραμα ή το σούρουπο. Το ίδιο θα πρέπει να συμβαίνει και με τον άνθρωπο και γι' αυτόν το λόγο μπορούν να υπάρχουν μόνο τέσσερις φυλές: εκείνη της ημέρας, της νύχτας, της αυγής και του σούρουπου. Αυτές είναι αντίστοιχα η ευρωπαϊκή και η δυτικοασιατική, εκείνη των Νέγρων, των Μογγόλων και των Αμερικανών Ινδιάνων. Αφού εντόπισε αυτές τις ομάδες, ισχυρίζεται, ακολουθώντας τον Morton, ότι το μέγεθος του εγκεφάλου της φυλής της ημέρας είναι μεγάλο, της φυλής της νύχτας μικρό και των φυλών της αυγής και του σούρουπου ενδιάμεσο. Επίσης αποδίδει στη μορφή του προσώπου του Νέγρου ομοιότητες με εκείνης των ζώων. Η βασική επιχειρηματολογία του προέρχεται από την εντύπωση που υπήρχε για τις πολιτισμικές συνθήκες των ανθρώπινων φυλών εκείνη την εποχή. Ανάμεσα στις διαφορετικές φυλές ξεχωρίζει ιδιαίτερα τους Ινδούς, τους δημιουργούς της αλήθειας· τους Αιγυπτίους, τους δημιουργούς της ομορφιάς· και τους Εβραίους, τους δημιουργούς της ανθρώπινης αγάπης. Ύψιστος προορισμός του ανθρώπινου είδους είναι να αναπτύξει σε κάθε φυλή στο μέγιστο βαθμό τα εγγενή χαρακτηριστικά της.

Ο Samuel G. Morton ήταν ένας από τους πρώτους Αμερικανούς συγγραφείς που στήριξαν τα συμπεράσματά τους σε προσεκτική διερεύνηση των φυλετικών τύπων. Οι γενικές απόψεις του είχαν αφετηρία κυρίως το ζήτημα της πολυγένεσης ή της μονογένεσης, το οποίο ήταν το κυρίαρχο αντικείμενο συζήτησης εκείνης της εποχής. Κατέληξε στο συμπέρασμα ότι θα πρέπει να είχε υπάρξει πολλαπλή καταγωγή των ανθρώπινων φυλών και ισχυρίστηκε ότι τα διακριτικά χαρακτηριστικά τους συνδέονταν στενά με τη φυσική κατασκευή τους. Γράφει ότι «[η

Καυκάσια φυλή] διακρίνεται από την ευκολία με την οποία φτάνει σε υψηλότερες διανοητικές βαθμίδες... Οι Μογγόλοι είναι δαιμόνιοι, μιμητικοί και πολύ επιδεκτικοί στην καλλιέργεια... Οι Μαλαίοι είναι δραστήριοι, πολυμήχανοι και έχουν όλες τις συνήθειες ενός μεταναστευτικού, κνηγετικού και θαλασσινού έθνους... Οι Αμερικανοί αποστρέφονται την καλλιέργεια, είναι αργοί, σκληροί, θορυβώδεις, εκδικητικοί, λατρεύουν τον πόλεμο, αλλά τους λείπει παντελώς η αίσθηση της θαλάσσιας περιπέτειας... Ως προς την ιδιοσυγκρασία του, ο Νέγρος είναι χαρούμενος, ευέλικτος και νωθρός, ενώ όσο κι αν οι πολλές ομάδες που αποτελούν αυτήν τη φυλή διαθέτουν μια μοναδική ποικιλία χαρακτήρα, κάποιες ακραίες μορφές τους εκπροσωπούν το κατώτερο στρώμα του ανθρώπινου είδους».

Αναφερόμενος σε συγκεκριμένες ομάδες λέει: «Οι πνευματικές ικανότητες των Εσκιμώων, από τη βρεφική ηλικία μέχρι τα γεράματα, βρίσκονται σε συνεχή παιδική κατάσταση, φτάνουν σ' ένα συγκεκριμένο σημείο και δεν προχωρούν περισσότερο». Και για τους Αυστραλούς: «Αυτός ο λαός, συνολικά, δεν είναι μάλλον ικανός για άλλο επίπεδο πολιτισμού, εκτός από το χαμηλότερο που ήδη κατέχει». Η άποψή του φαίνεται ξεκάθαρα στην υποσημείωση που προστίθεται σ' αυτήν την παρατήρηση: «Αυτή η θλιβερή εικόνα επιβεβαιώνεται από την πλειονότητα των παρατηρητών της ζωής των Αυστραλών. Ο αναγνώστης όμως μπορεί να δει στο *Australia* του Dawson για κάποιες διαφορετικές απόψεις, οι οποίες εκφράζουν αντίθετα μια περισσότερο καλοπροαίρετη πρόθεση». Στο παράρτημα της εργασίας του Morton, ο φρενολόγος George Combe πραγματεύεται τη σχέση ανάμεσα στη μορφή του κεφαλιού και το χαρακτήρα και επιμένει ιδιαίτερα στο γεγονός ότι ο εγκέφαλος του Ευρωπαίου είναι ο μεγαλύτερος και του Νέγρου ο μικρότερος, συμπεραίνοντας έτσι και την αντίστοιχη διανοητική ικανότητα. Αποσιω-

πά όμως την αντίφαση ανάμεσα σ' αυτήν την άποψη και στα δεδομένα που παρουσιάζονται στην εργασία του Morton, σύμφωνα με τα οποία οι εξελιγμένοι άνθρωποι της Αμερικής έχουν μικρότερα κεφάλια από αυτά που έχουν οι άνθρωποι στις αποκαλούμενες βάρβαρες φυλές.

Τον Morton τον ακολούθησαν συγγραφείς των οποίων οι απόψεις χαρακτηρίζονταν από την έντονη προσπάθεια να υπερασπιστούν τη δουλεία ως θεσμό. Γι' αυτούς, το πρόβλημα της πολυγένεσης και της μονογένεσης ήταν σημαντικό, κυρίως επειδή η διαφορετική προέλευση και η μονιμότητα του τύπου του Νέγρου φαίνονταν να δικαιολογούν και την υποδούλωσή του. Τα πιο χαρακτηριστικά γραπτά αυτής της ομάδας είναι των J. C. Nott και George R. Gliddon. Ο Nott στην εισαγωγή του στους *Τύπους του ανθρώπινου είδους [Types of Mankind]* λέει: «Το σπουδαίο πρόβλημα, που ενδιαφέρει ιδιαίτερος όλους τους αναγνώστες, είναι αυτό που αφορά την κοινή προέλευση των φυλών· διότι, σ' αυτήν την άποψη στηρίζονται όχι μόνο ορισμένα θρησκευτικά δόγματα αλλά και το πιο πρακτικό ζήτημα της ισότητας και ικανότητας εξέλιξης των φυλών – λέμε “πιο πρακτικό ερώτημα” επειδή ενώ η Υπέροχη Δύναμη, απ' τη μια πλευρά, δεν είναι υπόλογη στον Άνθρωπο για τη διαφορετική προέλευση των ανθρωπίνων φυλών, αυτές, απ' την άλλη πλευρά, είναι υπόλογες σ' Αυτόν για τον τρόπο με τον οποίον η δύναμη που τους παραχώρησε αξιοποιείται από αυτές».

«Είτε παραδεχθεί κανείς είτε όχι ότι υπήρξε εξαρχής διαφορά των φυλών, δεν θα αμφισβητηθεί από κανέναν σύγχρονο αρχαιολόγο ή φυσιολόγο η μονιμότητα των υπαρχόντων φυσικών τύπων. Ούτε μπορεί να αμφισβητηθεί από τέτοιους ικανούς γνώστες και κριτές η ανάλογη ηθική και διανοητική ιδιαιτερότητα των τύπων. Η διάνοηση του ανθρώπου δεν διαχωρίζεται από το σώμα, η φύση της μιας δεν μπορεί να αλλάξει χω-

ρίς την αντίστοιχη αλλαγή του άλλου». Σ' ένα άλλο σημείο λέει: «Για κάποιον που έχει ζήσει ανάμεσα στους Αμερικανούς Ινδιάνους είναι μάταιο να μιλά για τον εκπολιτισμό τους. Είναι σαν να προσπαθείς ν' αλλάξεις τη φύση του βουβαλιού».

Μια σειρά από επιχειρήματα, παρόμοια με αυτά του Gobineau, χρησιμοποιήθηκαν από τον Houston Stewart Chamberlain. Πάντως, η επιρροή του φαίνεται να ενισχύθηκε περισσότερο επειδή παρουσίασε τρέχουσες απόψεις με έναν ελκυστικό τρόπο και λιγότερο επειδή επέδειξε επιστημονική ακρίβεια ή διεισδυτική σκέψη. Λέει (2): «Γιατί θα πρέπει να χαθούμε σε εκτενείς επιστημονικές έρευνες για να καθορίσουμε αν υπάρχουν διαφορετικές φυλές και κατά πόσο η φυλετική καταγωγή έχει κάποια αξία, πώς είναι δυνατόν αυτό κ.λπ.; Ανατρέπουμε αυτήν την προβληματική και λέμε: είναι φανερό ότι υπάρχουν φυλετικές διαφορές, είναι γεγονός άμεσης εμπειρίας ότι η γενεαλογία μιας φυλής είναι κεφαλαιώδους σημασίας, και το μόνο που πρέπει να κάνουμε είναι να ερευνήσουμε το πώς προέκυψαν αυτές οι διαφορές και γιατί υπάρχουν. Δεν πρέπει ν' αρνηθείς τα γεγονότα για να προστατέψεις την άγνοιά σου... Οποιος ταξιδέψει τη μικρή απόσταση από το Calais στο Dover νιώθει λες κι έφτασε σε έναν άλλον πλανήτη – τόση είναι η διαφορά ανάμεσα στους Γάλλους και τους Άγγλους παρά τους πολλούς δεσμούς που τους ενώνουν. Ταυτόχρονα, ο παρατηρητής μπορεί να αναγνωρίσει, σε αυτό το παράδειγμα, την αξία μιας εκλεκτικής επιμειξίας. Με τη νησιωτική θέση της, η Αγγλία είναι πρακτικά απομονωμένη κι εκεί έχει ανατραφεί η φυλή, η οποία προς το παρόν είναι αδιαμφισβήτητα η ισχυρότερη στην Ευρώπη». Και διατυπώνει τις αρχές του ως εξής: «Αποτελεί βασικό νόμο ότι η ανάπτυξη ενός σπουδαίου πολιτισμού απαιτεί, πρώτα απ' όλα, άριστο υλικό, και μετά ενδογαμία κατόπιν σωστής επιλογής, και τελικά ένα παλαιό μείγμα από διαφορετικές

αλλά στενά συνδεδεμένες γενεές μεγάλης υπεροχής, οι οποίες εντούτοις πρέπει να ζήσουν μια περίοδο απομόνωσης». Κατέληξε σ' αυτές τις απόψεις από την εμπειρία του στην οικονομία, μεταφέροντας τις αρχές της στις ανθρώπινες κοινωνίες. Προσπαθεί να στηρίξει αυτήν τη διαδικασία με ιστορικά παραδείγματα τα οποία, κατά τη δική του εκτίμηση, φαίνεται να υποστηρίζουν τις απόψεις του. Αποδίδει τον εκφυλισμό κυρίως στη συνεχή ανάμειξη ετερογενών στοιχείων.

Η έλλειψη επιστημονικής μεθόδου στον Chamberlain γίνεται σαφής με τη δήλωσή του σ' ένα γράμμα στην Cosima Wagner, στο οποίο αναγνωρίζει ότι έχει χρησιμοποιήσει ένα διπλωματικό κόλπο («einen diplomatischen Schachzug»*) για ν' αποδείξει τις ιδέες του (22 Μαΐου 1899).

Η επίδραση των Gobineau και Chamberlain καθώς και στοιχεία από τρέχουσες φυλετικές προκαταλήψεις αντικατοπτρίζονται στα γραπτά του Madison Grant. Το βιβλίο του *The passim of the great Race* είναι ένας διθυραμβικός έπαινος του ξανθού, γαλανομάτη, μακρουκέφαλου Λευκού καθώς και των επιτευγμάτων του, και προφητεύει όλα τα δεινά που θα επέλθουν στο ανθρώπινο γένος εξαιτίας της παρουσίας των Νέγρων και των άλλων φυλών με σκούρα μάτια. Όλο το επιχείρημα στηρίζεται στη δογματική υπόθεση ότι οποτεδήποτε ένας λαός επιδεικνύει εξαιρετικά πολιτιστικά χαρακτηριστικά, αυτό πρέπει να οφείλεται σε μια μαγιά σκανδιναβικού αίματος. Ως παράδειγμα μπορούν να παρατεθούν τα εξής: «Δεν είναι δύσκολο να πούμε σε ποιο βαθμό η σκανδιναβική φυλή μπήκε στο αίμα και τον πολιτισμό της Ρώμης. Οι παραδόσεις της Αιώνιας Πόλης, η οργάνωση των νόμων της, η στρατιωτική της ικανότητα καθώς και τα ρωμαϊκά ιδεώδη περί οικογενειακής ζωής, αφοσίωσης και αλήθειας πα-

* μια διπλωματική κίνηση σκακιού.

ραπέμπουν ξεκάθαρα σε μια σκανδιναβική μάλλον καταγωγή παρά σε μια μεσογειακή». Σ' αυτό το κείμενο, καθώς και σε όλα τα γραπτά του, η κύρια θέση του θεωρείται ως ήδη αποδεδειγμένη εκ των προτέρων και κατόπιν χρησιμοποιείται για να «εξηγήσει» τόσο πολιτισμικά φαινόμενα όσο και βιολογικά γεγονότα, τα οποία όμως μαγειρεύονται για να ικανοποιήσουν τις επιθυμίες του συγγραφέα. Σε κάποια σημεία τονίζει το σχήμα του κεφαλιού ως ουσιώδες, σε άλλα ως αδιάφορο. Στο ανάστημα, μερικές φορές, δίνει μεγάλη σπουδαιότητα επειδή το θεωρεί κυρίαρχο κληρονομικό δεδομένο· αργότερα αναφέρει ότι είναι το πρώτο χαρακτηριστικό που είναι πιθανό να εξαφανιστεί σε περίπτωση ανάμειξης. Παρά τη μικρή σπουδαιότητα που αποδίδει στις περιβαλλοντικές επιδράσεις, ισχυρίζεται ότι ο αυτόχθων αμερικανικός πληθυσμός γινόταν γρήγορα ένας ξεχωριστός τύπος περί τα μέσα του 19ου αιώνα και επρόκειτο να αναπτύξει τα δικά του σωματικά χαρακτηριστικά.

Δυστυχώς οι βιολόγοι, οι οποίοι στις δικές τους επιστήμες απολαμβάνουν μια δικαίως αποκτηθείσα φήμη, αφήνονται ν' ακολουθήσουν παρόμοιες απόψεις υπό την καθοδήγηση άκριτων φανατικών της ιεραρχίας των φυλών. Ένας διακεκριμένος παλαιοντολόγος δηλώνει τη δική του θέση στους *New York Times* στις 8 Απριλίου 1924: «Οι βόρειες φυλές, όπως είναι γνωστό στους ανθρωπολόγους, περιλαμβάνουν όλους εκείνους τους λαούς οι οποίοι αρχικά κατείχαν το δυτικό οροπέδιο της Ασίας και διέσχισαν τη Βόρεια Ευρώπη ήδη από το 12000 π.Χ. Στη χώρα την οποία κατέκτησαν, οι συνθήκες ήταν σκληρές, ο αγώνας για επιβίωση άγριος κι αυτό τους έκανε να αναπτύξουν τις βασικές αρετές τους, καθώς και τα ελαττώματά τους, τις μαχητικές τους ικανότητες και την αγάπη τους για τα δυνατά ποτά. Καθώς αυξάνονταν, η χώρα τους δεν μπορούσε να τους θρέψει, έτσι εισέβαλαν στις χώρες του Νότου όχι μόνον ως κα-

τακτητές αλλά και ως συνδρομητές ισχυρών ηθικών και διανοητικών στοιχείων, σε πολιτισμούς λίγο πολύ παρηκμασμένους. Ανάμεσα στα σκανδιναβικά κύματα που κατέβηκαν στην Ιταλία, ήρθαν οι πρόγονοι των Ραφαήλ, Λεονάρντο ντα Βίντσι, Γαλιλαίου, Τισιανού... Ο Κολόμβος από τα πορτρέτα του και τις προτομές του, αυθεντικά ή μη, φαίνεται να ήταν ξεκάθαρα σκανδιναβικής καταγωγής».

Ο Lothrop Stoddard γράφει: «Η κάθε φυλή είναι το αποτέλεσμα της εξέλιξης μέσα στο χρόνο και εμπεριέχει τις ειδικές ικανότητες οι οποίες τη χαρακτηρίζουν και την καθιστούν ικανή για δημιουργικά επιτεύγματα. Αυτές οι ειδικές ικανότητες (που είναι κυρίως εμφανείς στις ανώτερες φυλές, επειδή είναι σχετικά πρόσφατα αποκτήματα) είναι πολύ ασταθή χαρακτηριστικά. Είναι αυτό που οι βιολόγοι αποκαλούν “υπολειπόμενα” χαρακτηριστικά. Συνεπώς, όταν ένα σόι με εκλεπτυσμένα ειδικά χαρακτηριστικά διασταυρώνεται με ένα διαφορετικό σόι, τα νέα, λιγότερο σταθερά ειδικά χαρακτηριστικά χάνονται, η δε ποικιλία, ανεξάρτητα από τη μεγάλη δυνητική αξία της για την ανθρώπινη πρόοδο, χάνεται ανεπανόρθωτα. Αυτό συμβαίνει ακόμα και με το ζευγάριμα δύο ανώτερων σογιών, αν αυτά διαφέρουν πολύ ως προς το χαρακτήρα τους: τα πολύτιμα χαρακτηριστικά και των δύο ομάδων αναιρούνται και οι αναμειγμένοι απόγονοι τείνουν έντονα να επανέλθουν σε μια γενική μετριότητα». Λίγο πιο κάτω ο συγγραφέας λέει ότι «ο πολιτισμός είναι το σώμα και η φυλή το πνεύμα», και ότι πολιτισμός είναι «το αποτέλεσμα της δημιουργικής ώθησης του πρωτοπλάσματος ενός ανώτερου σπέρματος». Τα παραπάνω παίζουν απλώς με βιολογικές και πολιτισμικές έννοιες, χωρίς επιστημονική τεκμηρίωση.

Ο E. von Eickstedt έκανε μια προσπάθεια να καθιερώσει τα θεμέλια της ψυχολογίας της φυλής. Παρά τους ισχυρισμούς του

για μια αυστηρά λογική επιχειρηματολογία, η συλλογιστική του φαίνεται να βασίζεται στην ίδια πλάνη όπως και των άλλων. Είναι επηρεασμένος από τη μοντέρνα Gestalt-psychology* και θεωρεί ότι εδώ «βρισκόμαστε μπροστά σε ένα εμφανές δεδομένο ενός φυλετικού-ψυχολογικού υλικού», το οποίο θα πρέπει να έχει μια δομή και επομένως η σωματική κατασκευή και η πνευματική συμπεριφορά των φυλών θα πρέπει να θεωρηθούν ως μια ενότητα. Από μίαν οπτική άποψη η απεικόνιση αυτή είναι αρκετά πειστική, όπως σε ένα τοπογραφικό κάποιου χώρου η χλωρίδα, η πανίδα και ο ανθρώπινος πολιτισμός ανήκουν στην εικόνα, αν και η δομική ενότητα, με την έννοια των αιτιώδων σχέσεων, δεν μπορεί να αποδοθεί. Το έδαφος και το κλίμα ευνοούν κάποιες μορφές ζωής, αλλά δεν καθορίζουν τι φυτά, ζώα και μορφές πολιτισμού υπάρχουν. Μια επιστημονική μελέτη του συνόλου των φαινομένων δεν θα πρέπει να οδηγήσει στην παράληψη της μελέτης της αιτιότητας. Η παρουσία ορισμένων χαρακτηριστικών σε μια εικόνα δεν οφείλεται απαραίτητα στην αιτιώδη σχέση τους. Οι συσχετίσεις μπορεί να είναι τυχαίες, αλλά όχι αιτιώδεις. Η απόδειξη της αιτιώδους σχέσης είναι απολύτως απαραίτητη. Οι διαφορές στα πνευματικά χαρακτηριστικά των φυλών θα πρέπει ν' αποδειχθούν, όχι να θεωρηθούν ως δεδομένα, πρέπει να προσδιοριστούν βιολογικά και οι εξωτερικές επιρροές πρέπει ν' αποδειχτεί ότι υπάρχουν. Θα πρέπει να δοθεί η ακριβής απόδειξη ότι η ατομική συμπεριφορά εξαρτάται από τη σωματική κατασκευή και πως ό,τι αληθεύει για το άτομο αληθεύει και για τη φυλετική ομάδα. Και μόνον εάν εξακριβωθεί το μέγεθος της σημασίας της κληρονομικότητας και του περιβάλλοντος για το άτομο και τη φυλετική συμπεριφορά, τότε είναι δυνατόν να τα δούμε αυτά ως μια ολό-

* Ψυχολογία της προσωπικότητας.

τητα, πέρα από κάθε αισθητική και συναισθηματική προκατάληψη. Ο Von Eickstedt είναι γνώστης της «εκπληκτικής πλαστικότητας που εξασφαλίζεται από την κληρονομικότητα», αλλά δεν αναφέρεται σ' αυτό στις συζητήσεις του.

Δεν θα προσπαθήσω ν' ακολουθήσω λεπτομερώς την ιστορική εξέλιξη των σύγχρονων θεωριών, οι οποίες ισχυρίζονται ότι η φυλετική καταγωγή καθορίζει τα πνευματικά και πολιτισμικά χαρακτηριστικά του ατόμου. Αξίζει, παρ' όλα αυτά, να λάβουμε υπόψη μας τις συνθήκες που ευνόησαν την ανάπτυξη αυτών των χαρακτηριστικών. Προς το παρόν, η πεποίθηση ότι η φυλή καθορίζει τη διανοητική συμπεριφορά και τα πολιτισμικά στοιχεία στηρίζεται σε έντονη συναισθηματική προκατάληψη. Η φυλή θεωρείται ο ενωτικός κρίκος ανάμεσα στο άτομο και στο κάλεσμα για πίστη και υποταγή στη φυλή. Μια καινούργια αντίληψη ομάδας αντικαθιστά εκείνη της εθνότητας, ή προστίθεται σ' αυτήν, ακριβώς όπως παλαιότερα η ιδέα της εθνότητας αντικατέστησε εκείνη της πίστης και υποταγής στο φεουδάρχη και τα θρησκευτικά δεσμά, που κρατούσαν ενωμένη όλη τη Χριστιανοσύνη – όπως ακόμα και σήμερα το Ισλάμ. Η συναισθηματική της επίδραση είναι ανάλογη με την ταξική συνειδητοποίηση του σύγχρονου κομμουνιστή, ή με εκείνη του ευγενή που ακόμη πιστεύει στη σωματική και διανοητική ανωτερότητα της αριστοκρατίας. Οι ομαδοποιήσεις αυτού του είδους είναι πάντα παρούσες. Αλλά το ερώτημα που απομένει είναι γιατί η βιολογική ομαδοποίηση έχει αποκτήσει τόσο μεγάλη σπουδαιότητα στο παρόν και κατά πόσο αυτό δικαιολογείται⁵.

Φαίνεται πιθανό ότι η ανάπτυξη του σύγχρονου εμπορίου και η ταξιδιωτική κινητικότητα έθεσαν την ύπαρξη ξένων φυλών υπόψη μεγαλύτερου αριθμού ανθρώπων, οι οποίοι προηγουμένως δεν γνώριζαν άμεσα τους διαφορετικούς τύπους της ανθρώπινης φυλής. Η ανώτερη δύναμη που ο Ευρωπαίος χρω-

στά στις εφευρέσεις του και η οποία τον καθιστά ικανό να υποτάξει και να εκμεταλλευτεί τους ξένους λαούς, ακόμα και λαούς υψηλού πολιτισμού, τονώνει την αυτοπεποίθηση της ευρωπαϊκής υπεροχής. Αξίζει να παρατηρήσουμε ότι πριν από τους διωγμούς –με επίσημη υποδαύλιση– εναντίον των Εβραίων στη Γερμανία και τη διόγκωση του κατά παράδοση αντισημιτικού αισθήματος στην Πολωνία και τη Ρωσία, πουθενά αλλού δεν ήταν τόσο έντονο αυτό το αίσθημα απ' όσο στους Άγγλους, οι οποίοι πρώτοι ήρθαν σε επαφή με τις ξένες φυλές, καθώς και ότι αυτό αναπτύχθηκε αρκετά νωρίς στην Αμερική, όπου η παρουσία ενός μεγάλου αριθμού Νέγρων κράτησε ζωντανή τη συνεχή εμμονή στις φυλετικές διαφορές. Οπωσδήποτε και άλλες αιτίες θα πρέπει να συνέβαλαν σ' αυτό το τόσο διαδεδομένο αίσθημα, επειδή η ίδια νοοτροπία δεν αναπτύχθηκε το ίδιο έντονα στους Ισπανούς, Πορτογάλους και Γάλλους, παρόλο που και σ' αυτούς δεν απουσιάζει τελείως. Η σύγχρονη άποψη των Γάλλων περί της ισότητας όλων των φυλών προφανώς υπαγορεύεται μάλλον από πολιτικούς λόγους, όπως η ανάγκη στρατιωτών, παρά από την πραγματική απουσία του αισθήματος περί φυλετικών διαφορών. Η στάση πάντως του Παριζιάνου είναι ουσιωδώς διαφορετική από εκείνη των αποικιακών διοικήσεων.

Η προτεραιότητα των βιολογικών νόμων στη σκέψη μας αποτελεί προφανώς και τον κύριο λόγο στην εμφάνιση της άποψης ότι ο πολιτισμός εξαρτάται από την καταγωγή.

Η ανάπτυξη της ψυχολογικής φυσιολογίας, η οποία κατ' ανάγκην ασχολείται με τα οργανικά προσδιοριστικά των πνευματικών λειτουργιών, έχει αφήσει τη σφραγίδα της στη σύγχρονη ψυχολογία και έχει οδηγήσει σε μια κάποια παραμέληση της επίδρασης που έχει η εμπειρία ενός ατόμου στη συμπεριφορά του. Τα πρόσφατα χρόνια, οι συμπεριφοριστικές και οι φρο-

ὑδικές σχολές έχουν απομακρυνθεί απ' αυτήν τη μονόπλευρη άποψη, αλλά και πολλές άλλες σχολές ψυχολόγων ρίχνουν ένα πιο κριτικό βλέμμα. Παρ' όλα αυτά, σε πολλούς κύκλους εξακολουθεί να παραμένει δημοφιλής η άποψη ότι όλα τα τεστ αποκαλύπτουν μια οργανικά προσδιορισμένη νοημοσύνη. Έτσι προκύπτει και η πίστη ότι η εγγενής ευφυΐα, ο συναισθηματικός χαρακτήρας και η ελεύθερη βούληση μπορούν να εξακριβωθούν με ψυχολογικά τεστ. Αυτή είναι ουσιαστικά μια βιολογικά προσανατολισμένη ψυχολογία.

Οι τρέχουσες μέθοδοι της βιολογίας έρχονται να ενισχύσουν αυτές τις απόψεις. Προς το παρόν, κανένα θέμα δεν προσελκύει τόσο την προσοχή των επιστημόνων αλλά και του κοινού όσο η φαινομενολογία της κληρονομικότητας. Έχει συσσωρευτεί μια τεράστια ποσότητα υλικού που χρησιμοποιείται για να αποδειχθεί πόσο ισχυρά καθορίζεται από την καταγωγή του ο σωματικός τύπος του ατόμου. Η επιτυχία των καλλιμεργητών φυτών και εκτροφέων ζώων που βγάζουν ποικιλίες οι οποίες καλύπτουν ορισμένες απαιτήσεις που τους ζητήθηκαν υποδηλώνει ότι, με παρόμοιες μεθόδους, η σωματική διάπλαση και η νοημοσύνη ενός έθνους ενδέχεται να βελτιωθούν, ότι οι κατώτερες κληρονομικές προδιαθέσεις ίσως κατασταλούν και οι ανώτερες αυξηθούν αριθμητικά. Η σπουδαιότητα της κληρονομικότητας εκφράζεται στη φόρμουλα «φύση, όχι ανατροφή», εννοώντας πως ό,τι είναι ή κάνει ένας άνθρωπος εξαρτάται από την κληρονομικότητά του και όχι από την ανατροφή του. Με την επίδραση του Francis Galton (2, 3) και των μαθητών του, η προσοχή των επιστημόνων και του κοινού έχει στραφεί προς αυτά τα ζητήματα. Σ' αυτό προστέθηκε η μελέτη του κληρονομικού χαρακτήρα των παθολογικών δεδομένων και της γενικής ιδιοσυστασίας του σώματος.

Η συνδυασμένη επίδραση της φυσιολογικής ψυχολογίας και

της βιολογίας φαίνεται να έχει ενδυναμώσει την άποψη ότι οι πνευματικές και πολιτισμικές λειτουργίες των ατόμων καθορίζονται από την κληρονομικότητα και ότι οι περιβαλλοντικές συνθήκες είναι αμελητέες.

Ο δομικός ορισμός της νοημοσύνης οδήγησε στο συμπέρασμα ότι ο άνθρωπος ενός συγκεκριμένου τύπου θα συμπεριφερθεί με έναν ορισμένο τρόπο ανταποκρινόμενος στην προδιάθεσή του και επομένως η σύνθεση των προγόνων θα καθορίσει τη διανοητική συμπεριφορά του. Επιπλέον, υπάρχει και η εικασία ότι ο κληρονομικός χαρακτήρας των πνευματικών χαρακτηριστικών έχει αποδειχθεί, ή ότι θα πρέπει να υπάρχει, επειδή όλη η κληρονομικότητα ελέγχεται από τους νόμους του Mendel⁶. Επειδή αυτοί οι νόμοι προϋποθέτουν τη μονιμότητα των υπαρχόντων χαρακτηριστικών ενός πληθυσμού, θα πρέπει να περιμένουμε τη συνεχή επανεμφάνιση των ίδιων χαρακτηριστικών. Μόνο σ' αυτήν τη βάση μπορεί ο Eugen Fischer (1) να πει ότι θεωρεί αποδεδειγμένο από πολλές παρατηρήσεις πως οι ανθρώπινες φυλές και οι διασταυρώσεις τους διαφέρουν στα κληρονομικά πνευματικά χαρακτηριστικά τους. «Πρόκειται οπωσδήποτε για το ζήτημα συνολικής ή επιμέρους αναστολής της εξέλιξης και επομένως αύξησης ή μείωσης των πνευματικών ικανοτήτων, που είναι κοινές σε όλες τις ανθρώπινες ομάδες (και είναι μάλιστα διαφορετικές από τις αντίστοιχες των ζώων), και των οποίων ο συνδυασμός οδηγεί σε πληθώρα μορφών. Η σαφής κατανόηση της προέλευσης αυτών των μορφών γίνεται ακόμη πιο δύσκολη υπό την επίδραση των δεδομένων της ιστορίας των λαών (δηλαδή, υπό την επίδραση των περιβαλλοντικών συνθηκών), οι οποίοι, όπως και το άτομο, μπορούν ν' αναπτύξουν εγγενή χαρακτηριστικά με τους πιο ποικίλους τρόπους». Και σε κάποιο άλλο σημείο⁷: «Σε μεγάλο βαθμό η μορφή της διανοητικής ζωής, όπως τη συναντάμε σε διάφορες κοινω-

νικές ομάδες, καθορίζεται από το περιβάλλον. Τα ιστορικά γεγονότα και οι συνθήκες της φύσης προωθούν ή παρεμποδίζουν την ανάπτυξη των εγγενών χαρακτηριστικών. Όμως, μπορούμε ασφαλώς να ισχυριστούμε ότι υπάρχουν φυλετικές κληρονομικές διαφορές. Ορισμένα χαρακτηριστικά της σκέψης του Μογγόλου, του Νέγρου, του Μελανήσιου και άλλων φυλών είναι διαφορετικά από τα δικά μας και διαφέρουν και μεταξύ τους».

Οι πιο σοβαρές μελέτες, που έγιναν προς αυτήν την κατεύθυνση, αναφέρονται περισσότερο στην αμοιβαία σχέση ανάμεσα στην ατομική ιδιοσυστασία και τη διανοητική ζωή, παρά στα κληρονομικά χαρακτηριστικά των πνευματικών γνωρισμάτων των φυλών.

Οι διαφορές στην πολιτισμική ζωή έχουν επίσης εξεταστεί από μια εντελώς διαφορετική οπτική γωνία. Δεν θα σταθούμε στις ιδέες των ρασιοναλιστών του 18ου αιώνα, οι οποίοι, μαζί με τον Rousseau, πίστευαν ότι υπήρξε κάποτε μια χαρούμενη, απλή, φυσική ζωή. Μας ενδιαφέρουν περισσότερο οι απόψεις όσων είδαν και ένωσαν ξεκάθαρα την ιδιαιτερότητα κάθε τύπου πολιτισμικής ζωής και οι οποίοι την ερμήνευσαν όχι ως μια έκφραση των εγγενών διανοητικών ικανοτήτων αλλά ως αποτέλεσμα των ποικίλων εξωτερικών συνθηκών οι οποίες επενεργούν στα γενικά ανθρώπινα χαρακτηριστικά. Όλοι αυτοί ήταν σε θέση να κατανοήσουν πολύ καλύτερα το χαρακτήρα των ξένων πολιτισμών. Ο Herder, ο οποίος είχε την ικανότητα να κατανοεί το πνεύμα των ξένων μορφών σκέψης και είδε ξεκάθαρα την αξία των πολλαπλών τρόπων σκέψης και αισθητικότητας στους διαφορετικούς λαούς του κόσμου, πίστευε ότι το φυσικό περιβάλλον ήταν η αιτία για τις υπάρχουσες βιολογικές και πολιτισμικές διαφορές. Η γεωγραφική σκοπιά τονίστηκε και από τον Karl Ritter, ο οποίος μελέτησε την επίδραση του περιβάλλοντος στη ζωή του ανθρώπου. Πίστευε μάλιστα ότι

ακόμη και οι διάφορες επιμέρους περιοχές των ηπείρων θα μπορούσαν να επιβάλουν το «γεωγραφικό» χαρακτήρα τους στους κατοίκους τους.

Η βασική άποψη αυτής της ομάδας εκφράστηκε από τον Theodor Waitz. Αυτός λέει: «Υποστηρίζουμε επιπλέον, αντιθέμενοι στη συνήθη θεωρία, ότι το επίπεδο του πολιτισμού ενός λαού ή ενός ατόμου είναι αποκλειστικά το προϊόν της διανοητικής του ικανότητας· είναι οι ικανότητές του οι οποίες απλώς καθορίζουν το μέγεθος των επιδόσεών του σε συνάρτηση με το βαθμό της καλλιέργειας στον οποίον ο ίδιος έχει φτάσει».

Έκτοτε, στις μελέτες τους για τον πολιτισμό, οι εθνολόγοι επικεντρώνουν την προσοχή τους στις πολιτισμικές διαφορές και δεν δίνουν καμία σημασία στα φυλετικά χαρακτηριστικά. Η ομοιότητα των βασικών εθίμων και δοξασιών σ' ολόκληρο τον κόσμο, ανεξαρτήτως φυλής και περιβάλλοντος, είναι τόσο εντυπωσιακή ώστε το ζήτημα της φυλής να τους αφήνει αδιάφορους. Οι εργασίες των Herbert Spencer, E. B. Tylor, Adolf Bastian, Lewis Morgan, Sir James George Frazer και, από τους πιο σύγχρονους, αυτές των Durkheim, Lèvy-Bruhl, για ν' αναφέρουμε μόνο λίγους, παρά τις ποσοτικές διαφορές στις απόψεις τους, αντανακλούν αυτήν τη στάση. Δεν βρίσκουμε στα γραπτά τους καμία αναφορά στις φυλετικές διαφορές. Αντίθετα, μόνο η διαφορά μεταξύ του πολιτισμικά πρωτόγονου ανθρώπου και του πολιτισμένου έχει σημασία. Η ψυχολογική βάση των πολιτισμικών χαρακτηριστικών είναι πανομοιότυπη σε όλες τις φυλές και παρόμοιες μεταξύ τους μορφές αναπτύσσονται απανταχού. Τα έθνη του Νοτιοαφρικανού Νέγρου ή του Αυστραλού είναι ανάλογα και συγκρίσιμα με εκείνα του Αμερικανού Ινδιάνου, καθώς και τα έθνη των Ευρωπαίων προγόνων μας βρίσκουν τα αντίστοιχά τους στους πιο ανόμοιους λαούς. Το όλο πρόβλημα της πολιτισμικής ανάπτυξης επομένως περιορίζεται στη μελέτη των

ψυχολογικών δεδομένων και των κοινωνικών συνθηκών, οι οποίες είναι κοινές στο σύνολο του ανθρώπινου είδους, καθώς και στον αντίκτυπο των ιστορικών συμβάντων και του φυσικού και πολιτισμικού περιβάλλοντος. Αυτή η απαξίωση του ζητήματος των φυλών εμφανίζεται επίσης στη γενική *Folk psychology** του Wundt και στη *Science of Society* του Sumner καθώς και στις περισσότερες από τις σύγχρονες κοινωνιολογικές συζητήσεις. Για όσους αναζητούν μια επιβεβαίωση της εξέλιξης του πολιτισμού παράλληλα με την οργανική εξέλιξη, οι ποικίλοι τύποι εξέλιξης εμπίπτουν σε κανονικές σειρές, ανεξάρτητα από το σωματικό τύπο του φέροντος τον πολιτισμό. Ο κοινωνιολόγος που προσπαθεί να διατυπώσει τους ισχύοντες νόμους της πολιτισμικής εξέλιξης συμπεραίνει ότι οι εκδηλώσεις τους είναι ίδιες σε ολόκληρο τον κόσμο. Ο ψυχολόγος βρίσκει τον ίδιο τύπο σκέψης και συναισθήματος σε όλες τις φυλές που βρίσκονται σε παρόμοια επίπεδα πολιτισμού.

Μπορεί να θεωρηθεί ότι ο εθνολόγος δεν ενδιαφέρεται πολύ για το πρόβλημα της σχέσης μεταξύ σωματικής κατασκευής και τύπου πολιτισμού επειδή η προσοχή του είναι στραμμένη στις ομοιότητες των πολιτισμών σ' όλον τον κόσμο και οι οποίες δικαιολογούν την υπόθεση της βασικής ομοιότητας της ανθρώπινης σκέψης, ανεξαρτήτως φυλής· αλλά αυτό δεν σημαίνει ότι δεν υφίστανται επιμέρους κάποιες λεπτές διαφορές, οι οποίες περνούν απαρατήρητες εξαιτίας της γενικής ομοιότητας.

Το ερώτημα, πάντως, εάν υπάρχει μια περισσότερο ή λιγότερο στενή σχέση μεταξύ της σωματικής δομής των φυλετικών ομάδων και της πολιτισμικής ζωής τους, παραμένει αναπάντητο.

* Πρόκειται για τη μετάφραση του γερμανικού όρου και τίτλου της εργασίας του W. Wundt *Allgemeine Völkerpsychologie* = Γενική ψυχολογία των λαών.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 13

ΤΟ ΦΥΛΕΤΙΚΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΣΤΗ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ

Μέχρι την πρώτη δεκαετία του αιώνα μας η άποψη ότι η φυλή καθορίζει τον πολιτισμό, τουλάχιστον στην Ευρώπη, προέκυψε περισσότερο από τις θέσεις ερασιτεχνών ιστορικών και κοινωνιολόγων και λιγότερο από λαϊκές πεποιθήσεις. Μετά όμως εξαπλώθηκε στις μάζες. Συνθήματα όπως «το αίμα νερό δεν γίνεται»* αποτελούν εκφράσεις της καινούργιας συναισθηματικής της έλξης. Έτσι η παλαιότερη έννοια της εθνικότητας λαμβάνει νέο νόημα ταυτιζόμενη με τη φυλετική ενότητα και την αντίληψη ότι τα εθνικά χαρακτηριστικά οφείλονται στη φυλετική καταγωγή. Αξίζει να παρατηρήσουμε ότι η αντισημιτική κίνηση στη Γερμανία την εποχή του 1880 δεν στράφηκε κατά των Εβραίων ως μελών μιας ξένης φυλής, αλλά κατά των Εβραίων που δεν αφομοιώθηκαν στη γερμανική εθνική ζωή. Η τωρινή πολιτική της Γερμανίας βασίζεται σε μια τελείως διαφορετική βάση, καθώς το κάθε άτομο υποτίθεται ότι έχει έναν ορισμένο, αναλλοίωτο χαρακτήρα ανάλογα με τη φυλετική καταγωγή του, πράγμα που καθορίζει την πολιτική και κοινωνική του υπόσταση. Ανάλογα είναι τα χαρακτηριστικά που προσδίδονται και στον Νέγρο σε παλαιότερη χρονική περίοδο, όταν η ελευθεριότητα, η ανεπρό-

* Στο πρωτότυπο: «blood is thicker than water».

κοπή τεμπελιά, η έλλειψη κινήτρου θεωρούνταν φυλετικά καθορισμένες, αναπόφευκτες ιδιότητες κάθε Νέγρου. Είναι αξιοπεριεργό το γεγονός ότι ο κάθε επιστήμονας, όταν είναι ελεύθερος να εκφραστεί, συνολικά έχει απομακρυνθεί από την άποψη ότι η φυλή καθορίζει την κατάσταση του πνεύματος, με εξαίρεση βέβαια εκείνη των βιολόγων, οι οποίοι υποτιμούν τους κοινωνικούς παράγοντες, επειδή είναι δέσμιοι από τον προφανή κληρονομικό ντετερμινισμό των μορφολογικών τύπων, ενώ στο απληροφόρητο κοινό, στο οποίο δυστυχώς ανήκουν κάμποσοι ισχυροί Ευρωπαίοι πολιτικοί, η φυλετική προκατάληψη έχει κάνει –και εξακολουθεί να κάνει– ανεξέλεγκτη θραύση. Πιστεύω ότι θα ήταν λάθος να υποθέσουμε ότι εμείς εδώ [στις Η.Π.Α.] είμαστε απαλλαγμένοι από αυτήν την τάση: οι περιορισμοί που επιβάλλονται σε μέλη ορισμένων «φυλών», όπως π.χ. η απαγόρευση της ιδιοκτησίας ακίνητης περιουσίας, της μίσθωσης οικημάτων, της συμμετοχής σε λέσχες, επίσης η απαγόρευση εισόδου σε ξενοδοχεία και καλοκαιρινά θέρετρα, ο αποκλεισμός από σχολεία και κολέγια, όλα αυτά, αν μη τι άλλο, δείχνουν τουλάχιστον ότι δεν υπάρχει καμία αναθεώρηση των παλαιών προκαταλήψεων ενάντια στους Νέγρους, τους Εβραίους, τους Ρώσους, τους Αρμένιους, ή όποιους άλλους. Η δικαιολογία ότι αυτοί οι αποκλεισμοί και οι απαγορεύσεις μπορεί να επιβάλλονται για οικονομικούς λόγους ή από το φόβο ότι θα εκτοπισθούν από τα σχολεία και τα κολέγια άλλες κοινωνικές ομάδες αποτελεί απλώς την αναγνώριση μιας ευρύτατα διαδεδομένης εχθρότητας.

Θα χρειαστεί να αναφέρω ξανά εν συντομία τις πλάνες που υποκρύπτονται στη θεωρία ότι η φυλετική καταγωγή καθορίζει την πνευματική και κοινωνική συμπεριφορά:

Ο όρος φυλή, όπως αυτός χρησιμοποιείται για τους ανθρωπίνους τύπους, είναι ασαφής. Μπορεί να έχει βιολογική αξία μόνον όταν η φυλή αντιπροσωπεύει ένα ομοιόμορφο, στενά εν-

δογματικό σύνολο, στο οποίο όλες οι οικογενειακές γραμμές μοιάζουν – όπως στις καθαρές ράτσες των κατοικίδιων ζώων. Αυτές οι συνθήκες δεν ίσχυσαν ποτέ στους ανθρώπινους τύπους και είναι αδύνατες στους μεγάλους πληθυσμούς. Οι έρευνες για τα μορφολογικά χαρακτηριστικά δείχνουν ότι οι ακραίες γενετικές γραμμές που αντιπροσωπεύονται σε έναν, ας πούμε, καθαρό πληθυσμό είναι τόσο διαφορετικές, ώστε αν βρισκόταν σε διαφορετικούς τόπους, θα εθεωρείτο ότι αποτελείται από ξεχωριστές φυλές, ενώ είναι πολύ συνηθισμένοι οι ενδιαμέσοι τύποι σε φυλές που κατοικούν γειτονικές περιοχές, με εξαίρεση την εμφάνιση μικρών ομάδων που μπορεί να παραμένουν ενδογαμικές για αιώνες. Αν οι υπερασπιστές των θεωριών των καθαρών φυλών αποδείξουν ότι ένα συγκεκριμένο είδος συμπεριφοράς είναι κληρονομικό και επιθυμούν να εξηγήσουν μ' αυτόν τον τρόπο ότι ανήκει σε ένα φυλετικό τύπο, θα πρέπει να αποδείξουν ότι το συγκεκριμένο είδος συμπεριφοράς είναι χαρακτηριστικό σε όλες τις γενετικές γραμμές που αποτελούν τη φυλή και ότι δεν υπάρχουν σημαντικές διαφοροποιήσεις στις διαφορετικές γενετικές γραμμές της φυλής. Τέτοια απόδειξη δεν δόθηκε ποτέ και όλα τα γνωστά δεδομένα αντικρούουν την πιθανότητα ομοιόμορφης συμπεριφοράς όλων των ατόμων και των γενετικών γραμμών που αποτελούν τη φυλή.

Εκτός από αυτό, συχνά παραβλέπεται ότι οι πολλοί ιδιοσυστατοι σωματικοί τύποι που αποτελούν μια φυλή δεν μπορούν να θεωρηθούν απολύτως μόνιμοι, αλλά ότι οι φυσιολογικές και ψυχολογικές αντιδράσεις του σώματος βρίσκονται σε μια μόνιμη κατάσταση ρευστότητας, ανάλογα με τις εξωτερικές και εσωτερικές συνθήκες ή καταστάσεις στις οποίες υπόκειται ο οργανισμός.

Επιπλέον, οι ποικίλες αντιδράσεις του οργανισμού δεν δημιουργούν πολιτισμό, αλλά αντιδρούν σε έναν δεδομένο πολιτι-

σιμό. Εξαιτίας των δυσκολιών προκειμένου να οριστεί μια προσωπικότητα και να διαχωριστούν τα ενδογενή και εξωγενή χαρακτηριστικά, που αποτελούν μια προσωπικότητα, είναι δύσκολο να μετρήσουμε το εύρος της απόκλισης των βιολογικά προσδιορισμένων προσωπικοτήτων εντός μιας φυλής. Τα ενδογενή χαρακτηριστικά μπορούν να είναι μόνο εκείνα που καθορίζονται από τη δομή και το χημισμό του σώματος κι αυτά δείχνουν μεγάλο εύρος απόκλισης μέσα στην κάθε φυλή. Ο ισχυρισμός ότι μια φυλή είναι αναλογικά συγκρίσιμη με μια προσωπικότητα, δεν μπορεί να ευσταθεί.

Δεν είναι δύσκολο να δείξουμε ότι ένας πολύ γενικά πρωτόγονος τρόπος σκέψης συμπεριλαμβάνεται στον καθορισμό των χαρακτηριστικών ενός ατόμου σύμφωνα με τα υποτιθέμενα τυπικά χαρακτηριστικά της ομάδας στην οποία ανήκει. Κάτι ανάλογο βρίσκει πάντα έκφραση στους περιορισμούς του γάμου μεταξύ μελών διαφορετικών ομάδων και στον προσδιορισμό μιας διαφοράς που αποδίδεται σε βιολογικούς και όχι κοινωνικούς λόγους. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν οι νόμοι που απαγορεύουν γάμους μεταξύ μελών διαφορετικών θρησκειών.

Η ποικιλία των τοπικών τύπων που συναντάται στην Ευρώπη είναι το αποτέλεσμα μείξης των διαφόρων παλαιότερων τύπων που ζούσαν στην ήπειρο. Επειδή δεν γνωρίζουμε τους νόμους της ανάμειξης, είναι αδύνατο να αναδομήσουμε τους πρώιμους, συστατικούς, αμιγείς τύπους, αν κάποτε υπήρξαν τέτοιοι (βλέπε σελ. 95). Δεν θα υποθέσουμε, στη βάση της χαμηλής μεταβλητότητας, ότι ένας τύπος είναι καθαρός, επειδή γνωρίζουμε ότι κάποιοι μεικτοί τύποι είναι αξιοσημείωτα ομοιόμορφοι. Αυτό έχει αποδειχθεί για τους Αμερικανούς Μιγάδες (Mulattoes), τους Ινδιάνους Dakota και το ανάλογο είναι προφανές και για τον αστικό πληθυσμό της Ιταλίας³⁵. Επίσης, δεν είναι σίγουρο κατά πόσο τα εξωγενή στοιχεία μπορεί εν μέρει να καθορίζουν

τους τοπικούς τύπους ή με ποιον τρόπο η κοινωνική επιλογή μπορεί να έχει δράσει σε έναν ετερογενή πληθυσμό. Εν συντομία, δεν υπάρχει τρόπος να αναγνωρίσουμε έναν καθαρό τύπο. Πρέπει να θυμόμαστε ότι, αν και στην περίπτωση αιμομεικτικών γάμων σε μια μικρή τοπική ομάδα οι οικογενειακές γραμμές θα μοιάζουν πολύ μεταξύ τους, αυτό δεν αποτελεί απόδειξη της καθαρότητας ενός φυλετικού τύπου, επειδή οι προγονικοί τύποι μπορεί να είχαν προκύψει κάποτε διά μίξεως.

Αφήνοντας τώρα κατά μέρος τέτοια θεωρητικά ζητήματα, ας δούμε τι είδους αποδείξεις δίνονται για τον ισχυρισμό ότι υφίσταται κάποια καθαρή φυλή στην Ευρώπη, ή σε οποιοδήποτε άλλο μέρος του κόσμου. Οι ευρωπαϊκοί εθνικοί τύποι σίγουρα δεν έχουν καθαρή καταγωγή. Αρκεί μόνο να κοιτάξουμε ένα χάρτη που να δείχνει τους φυλετικούς τύπους κάθε ευρωπαϊκής χώρας –όπως της Ιταλίας, για παράδειγμα– για να διαπιστώσουμε ότι η τοπική απόκλιση του τύπου είναι το χαρακτηριστικό στοιχείο, ενώ η ομοιομορφία η εξαίρεση. Έτσι ο dr. Ridolfo Livi, στις βασικές έρευνές του για την ανθρωπολογία της Ιταλίας, έχει δείξει ότι οι τύποι του ακραίου Βορρά και του ακραίου Νότου είναι τελείως διαφορετικοί – οι πρώτοι ψηλοί, με μικρό κεφάλι, με αισθητό επίχρισμα ξανθού στην κόμη και με μπλε μάτια· οι δεύτεροι χαμηλού αναστήματος, με μακρύ κεφάλι και έντονα σκούρα χρώματα. Η μετάβαση από τον έναν τύπο στον άλλον γίνεται, συνολικά, αρκετά βαθμιαία· αλλά, όπως στα απομονωμένα νησιά, ξεχωριστοί τύποι εμφανίζονται εδώ κι εκεί. Η περιοχή Lucca στην Τοσκάνη και η περιοχή της Νάπολι αποτελούν παραδείγματα αυτού του είδους, τα οποία μπορούν να εξηγηθούν ως οφειλόμενα στην επικράτηση ενός παλαιότερου πληθυσμού στην εισβολή νέων τύπων ή στην ιδιαίτερη επίδραση του περιβάλλοντος.

Τα ιστορικά δεδομένα συμφωνούν απόλυτα με τα αποτελέ-

σματα που προκύπτουν από την έρευνα της κατανομής των σύγχρονων τύπων. Στους παλαιότερους χρόνους συναντάμε στη χερσόνησο της Ιταλίας ομάδες ετερογενών πληθυσμών, πολλών εκ των οποίων οι γλωσσικές σχέσεις παραμένουν μέχρι και σήμερα αδιευκρίνιστες. Από την πρώιμη προϊστορική εποχή και μετά, βλέπουμε κύματα πληθυσμών το ένα μετά το άλλο να εισβάλλουν στην Ιταλία από Βορρά. Πολύ νωρίς Έλληνες εγκαταστάθηκαν στο μεγαλύτερο μέρος της Νότιας Ιταλίας, ενώ η φοινικική επιρροή ήταν για τα καλά εδραιωμένη στη δυτική ακτή της χερσονήσου. Υπήρξε μια έντονη σχέση μεταξύ της Ιταλίας και της Βόρειας Αφρικής. Εισήχθησαν δούλοι με αίμα Βερβερίνων που έχουν αφήσει τα ίχνη τους. Το εμπόριο δούλων συνέχισε να φέρνει καινούργιο αίμα στη χώρα μέχρι αρκετά πρόσφατα και ο Livi πιστεύει ότι μπορεί να εντοπίσει τον τύπο των κρμαϊκών δούλων, οι οποίοι εισήχθησαν στα τέλη του Μεσαίωνα στην περιοχή της Βενετίας. Με την πάροδο των αιώνων, οι μεταναστεύσεις των κέλτικων και τευτονικών φυλών, οι κατακτήσεις των Νορμανδών, η επαφή με την Αφρική έχουν προσθέσει το δικό τους χρώμα στο χαρμάνι των λαών της ιταλικής χερσονήσου.

Η κατάσταση άλλων κομματιών της Ευρώπης δεν διαφέρει πολύ. Η χερσόνησος των Πυρηναίων, η οποία κατά τη διάρκεια των τελευταίων λίγων αιώνων είναι ένα από τα πιο απομονωμένα μέρη της Ευρώπης, είχε πολυκύμαντη ιστορία. Οι πρόγονοί της κάτοικοι, που εμείς γνωρίζουμε, ήταν πιθανώς συγγενείς των Βάσκων των Πυρηναίων. Αυτοί υπέστησαν ανατολικές επιδράσεις κατά την προμυκηναϊκή περίοδο, την καρχηδονιακή κατάκτηση, τις κέλτικες επιδρομές, το ρωμαϊκό αποικισμό, τις τευτονικές επιδρομές, την κατάκτηση των Μαυριτανών και αργότερα την παράδοση επιλεκτική διαδικασία που συνόδευσε την εκδίωξη των Μαυριτανών και των Εβραίων.

Η Αγγλία δεν απέφυγε τις περιπέτειες αυτού του είδους. Φαίνεται ότι σε μια πολύ πρώιμη περίοδο ο τύπος που τώρα βρίσκεται κυρίως στην Ουαλία και σε μερικά μέρη της Ιρλανδίας κατείχε το μεγαλύτερο μέρος των νησιών. Κατακλύστηκε όμως από διαδοχικά κύματα Κελτών, Ρωμαίων, Αγγλοσαξόνων και Σκανδιναβών. Έτσι συναντούμε παντού μεταβολές.

Η ιστορία της μετανάστευσης των Γόθων, οι εισβολές των Ούννων, οι οποίοι στο σύντομο διάστημα ενός αιώνα μετακίνησαν τους πληθυσμούς τους από τα σύνορα της Κίνας μέχρι και το κέντρο της Ευρώπης, εντάσσονται στα δεδομένα των τεράστιων αλλαγών στους πληθυσμούς που συνέβησαν τα παλαιότερα χρόνια.

Καθοριστικές αλλαγές στο αίμα, καθώς και στη διάδοση και διασπορά των γλωσσών και των πολιτισμών προκάλεσε και ο βαθμιαίος αποικισμός. Ίσως το πιο έντονο πρόσφατο παράδειγμα αυτής της αλλαγής παρουσιάζεται από το βαθμιαίο εκγερμανισμό της περιοχής ανατολικά του ποταμού Έλβα, όπου μετά τις τευτονικές μεταναστεύσεις είχαν εγκατασταθεί σλαβόφωνοι λαοί. Η βαθμιαία αφομοίωση των κελτικών κοινοτήτων και των Βάσκων, η μεγάλη αποίκηση των Ρωμαίων στα αρχαία χρόνια και αργότερα η κατάκτηση από τους Άραβες της Βορείου Αφρικής αποτελούν παραδείγματα ανάλογων διαδικασιών.

Η ανάμειξη σε πρώιμες περιόδους δεν περιορίστηκε καθόλου μόνο σε λαούς οι οποίοι, αν και είχαν διαφορετικές γλώσσες και πολιτισμούς, είχαν σχεδόν τον ίδιο σωματικό τύπο. Αντίθετα, σ' αυτήν τη μακροχρόνια ανάμειξη έχουν συμμετάσχει οι πλέον ανόμοιοι φυλετικοί τύποι της Νότιας, Βόρειας, Ανατολικής και Δυτικής Ευρώπης, για να μην αναφέρουμε τα ασιατικά και αφρικανικά στοιχεία που εισέρρευσαν στην Ευρώπη και συνέβαλαν σ' αυτήν τη μακροχρόνια επιμειξία. Επίσης και οι Εβραίοι έχει αποδειχθεί, με εξετάσεις σώματος και

αίματος, ότι έχουν ανάμεικτη προέλευση (Brutzkus).

Στην Ευρώπη η πίστη στις κληρονομούμενες πνευματικές αρετές βρίσκει έκφραση κυρίως στην αμοιβαία εκτίμηση για τα πολιτισμικά επιτεύγματα των εκεί εθνών. Στη σημερινή Γερμανία, το μίσος της κυβέρνησης εναντίον των Εβραίων είναι μια υποτροπή προς τις πιο χονδροειδείς μορφές αυτών των πεποιθήσεων.

Μιας και δεν έχουμε κατορθώσει να καθιερώσουμε οργανικά καθοριζόμενες σταθερές διαφορές για τις πνευματικές ικανότητες των διαφορετικών φυλών, οι οποίες θα μπορούσαν να αξιολογηθούν ως ιδιαίτερα σημαντικές, συγκρινόμενες με τις διαφορές στις γενετικές γραμμές που αποτελούν την κάθε φυλή μιας και επιπλέον έχουμε συμπεράνει ότι οι πιθανολογούμενες ειδικές διαφορές μεταξύ των πολιτισμών διαφορετικών λαών πρέπει να αναχθούν στις πνευματικές αρετές, που να είναι κοινές σε όλο το ανθρώπινο είδος, μπορούμε να συμπεράνουμε ότι δεν χρειάζεται να μπούμε στη συζήτηση για τις υποτιθέμενες κληρονομικές διαφορές στα πνευματικά χαρακτηριστικά των διαφόρων κλάδων της Λευκής φυλής. Έχουν πολλά ειπωθεί και γραφτεί για τον κληρονομικό χαρακτήρα των Ιταλών, Γερμανών, Γάλλων, Ιρλανδών, Εβραίων και Τσιγγάνων, αλλά μου φαίνεται ότι δεν έχει γίνει ούτε η παραμικρή επιτυχημένη προσπάθεια να προσδιοριστούν οι άλλες αιτίες για τη συμπεριφορά ενός λαού εκτός από τις ιστορικές και κοινωνικές – και το θεωρώ μάλλον απίθανο να μπορέσει κάποτε να γίνει. Μια αμερόληπτη επισκόπηση των πραγμάτων δείχνει ότι η πίστη στα κληρονομικά, φυλετικά χαρακτηριστικά και η έμμονη έγνοια για την καθαρότητα της φυλής βασίζονται στην αποδοχή ανύπαρκτων δεδομένων. Από ένα μακρινό παρελθόν και μετά δεν έχουν υπάρξει καθαρές φυλές στην Ευρώπη και ποτέ δεν αποδείχθηκε ότι η συνεχής ανάμειξη προκάλεσε ποιοτική έκπτωση. Θα ήταν επίσης εξίσου πολύ εύκολο να ισχυρισθεί κανείς και

να αποδείξει με βάσιμες –ή μάλλον αβάσιμες– αποδείξεις ότι στους λαούς, οι οποίοι δεν είχαν καμία πρόσμιξη από ξένο αίμα, έλειψε το κίνητρο για πολιτιστική πρόοδο και παρήκμασαν. Η ιστορία της Ισπανίας, ή –εκτός Ευρώπης– των απομακρυσμένων χωριών του Kentucky και Tennessee αποτελούν εντυπωσιακά παραδείγματα.

Τα πραγματικά αποτελέσματα των φυλετικών αναμειξέων δεν μπορούν να διερευνηθούν με γενικές ιστορικές μελέτες. Οι προσκολλημένοι στην ιδέα –γιατί γι' αυτό πρόκειται– ότι οι ομάδες με μακριά κεφάλια χάνουν τη σωματική και πνευματική υπεροχή τους αναμειγνύομενοι με κάποια ομάδα με στρογγυλά κεφάλια, δεν θα βρουν ποτέ μιαν απόδειξη για να στηρίξουν τις αβάσιμες αγαπημένες τους ιδέες, καθώς ούτε και η αντίθετη άποψη μπορεί να αποδειχθεί με αυστηρές μεθόδους. Η πραγματική πορεία της ανάμειξης των φυλών στην Ευρώπη δεν θα γίνει ποτέ γνωστή με λεπτομέρειες. Δεν γνωρίζουμε τίποτα αναφορικά με την αναλογία των αριθμών και τη σύνθεση των ανάμεικτων και «καθαρών» γραμμών· τίποτα αναφορικά με την ιστορία των ανάμεικτων οικογενειών. Προφανώς το ζήτημα δεν μπορεί να διερευνηθεί με βάση τα ιστορικά δεδομένα, αλλά απαιτεί τη μελέτη αυστηρά ελεγχόμενου υλικού, που να δείχνει τις μετακινήσεις των πληθυσμών. Με όλα αυτά, κανένα από τα γνωστά ιστορικά γεγονότα δεν αποδεικνύει ότι η διατήρηση της φυλετικής καθαρότητας μας εξασφαλίζει υψηλή ανάπτυξη πολιτισμού· σε διαφορετική περίπτωση, θα έπρεπε να περιμένουμε να βρούμε τον ανώτερο πολιτισμό σε κάθε μικρή κοινότητα του όποιου απομονωμένου χωριού.

Στη σύγχρονη εποχή, στην Ευρώπη, είναι σπάνιες οι μεγάλης έκτασης αναμειξεις μεταξύ διαφορετικών εθνοτήτων, αν ληφθεί υπόψη και το γεγονός ότι δεν έχουν γίνει μεταναστεύσεις μεγάλων μαζών από τη μια χώρα στην άλλη. Το τελευταίο

μπορεί να συμβαίνει όταν η ταχεία ανάπτυξη της βιομηχανίας σε μια συγκεκριμένη περιοχή προσελκύει εργατικά χέρια. Έτσι π.χ. προέκυψε μια μεγάλη πολωνική κοινότητα στη βιομηχανική περιοχή της Βεστφαλίας. Η παρούσα πολιτική τρομοκρατία, η οποία στοχεύει εναντίον των πολιτικών αντιπάλων στη Ρωσία, Ιταλία, Γερμανία και άλλες χώρες και ο στραγγαλισμός των Εβραίων στη Γερμανία έχουν επίσης οδηγήσει σε μεταναστεύσεις, αλλά αυτές αποτελούν μικρότερης έκτασης φαινόμενα, όταν συγκρίνονται με την υπερπόντια μετανάστευση από την Ευρώπη προς στην Αμερική, Νότια Αφρική και Αυστραλία. Η ανάπτυξη του αμερικανικού έθνους μέσα από τη συνένωση διαφόρων ευρωπαϊκών εθνότητων, η παρουσία των Νέγρων, Ινδιάνων, Γιαπωνέζων και Κινέζων, καθώς και όλη αυτή η συνεχώς αυξανόμενη ετερογενής προέλευση των συστατικών στοιχείων του λαού μας εμπεριέχει πολλά προβλήματα, για τη λύση των οποίων οι έρευνές μας μπορούν συμβάλουν με σημαντικά δεδομένα.

Οι μέχρι στιγμής διερευνήσεις μας καταδεικνύουν τον υποθετικό χαρακτήρα πολλών από τις γενικά αποδεκτές θέσεις και οδηγούν στο συμπέρασμα ότι, επί του παρόντος, δεν μπορούν να απαντηθούν όλα τα ερωτήματα με επιστημονική ακρίβεια. Είναι βέβαια αιτία σκεπτικισμού το ότι θα πρέπει να κρατάμε αυτήν την κριτική στάση, τη στιγμή που μεγαλύτερη και αμεσότερη σπουδαιότητα έχει το πολιτικό ερώτημα, δηλαδή με ποιον τρόπο θα πρέπει να συμβιώσουμε με όλες αυτές τις ομάδες των λαών. Όμως και αυτό θα πρέπει να λυθεί με βάση την επιστημονική γνώση και όχι με συναισθηματικές φωνασοκίες. Στις τωρινές συνθήκες, φαίνεται ότι καλούμαστε να δώσουμε συγκεκριμένες απαντήσεις σε ερωτήματα που απαιτούν τις πιο επίπονες και αμερόληπτες έρευνες· και όσο πιο επείγουσα είναι η ανάγκη για τελικά συμπεράσματα τόσο περισσότερο χρειάζε-

ται η κριτική εξέταση των φαινομένων και των προσφερόμενων τρόπων λύσης.

Ας ξαναφέρουμε λοιπόν στο νου μας τα γεγονότα που συνδέονται με τις αφετηρίες του έθνους μας. Όταν οι Βρετανοί μετανάστες, πρώτοι απ' όλους, συνέρρευσαν στην ακτή του Ατλαντικού της Βόρειας Αμερικής, βρήκαν μια ήπειρο που κατοικούνταν από Ινδιάνους. Ο πληθυσμός της χώρας ήταν αραιός και γρήγορα οι Ινδιάνοι εξαφανίστηκαν υπό την πίεση του αριθμητικού όγκου των Ευρωπαίων. Ολλανδοί εγκαταστάθηκαν στο Hudson, Γερμανοί στην Πενσιλβάνια, για να μην αναφέρουμε και άλλες γνωστές μας εθνότητες. Γνωρίζουμε ότι ενώ οι πρώτοι εποικισμοί έγιναν από τους Ισπανούς στα νοτιοδυτικά, από τους Γάλλους στη λεκάνη του Μισισσιπή και στην περιοχή Great Lakes, όμως η βρετανική μετανάστευση αριθμητικά τελικά υπερτερούσε αυτής των άλλων εθνών. Όσον αφορά βέβαια τη σύνθεση του έθνους μας, το ντόπιο στοιχείο ποτέ δεν έπαιξε σπουδαίο ρόλο, παρά μόνο σε σύντομες περιόδους. Σε περιοχές προς τις οποίες για μεγάλο χρονικό διάστημα μετανάστευαν αποκλειστικά άγαμοι άρρενες της Λευκής φυλής έπαιξαν κάποιο ρόλο οικογένειες μεικτού αίματος, κατά τη διάρκεια των βαθμιαίων αλλαγών, όμως ποτέ δεν υπήρξαν ιδιαίτερα πολλές σε κανένα πολυάνθρωπο μέρος των Ηνωμένων Πολιτειών για να θεωρηθούν ως ένα σημαντικό τμήμα του πληθυσμού. Χωρίς αμφιβολία, το ινδιάνικο αίμα ρέει στις φλέβες αρκετού αριθμού ανθρώπων, αλλά το ποσοστό του είναι τόσο αμελητέο ώστε μπορεί και να αγνοηθεί.

Πολύ πιο σπουδαία ήταν η εισαγωγή των Νέγρων, των οποίων ο αριθμός πολλαπλασιάστηκε τόσο ώστε να αποτελούν αυτήν τη στιγμή το ένα δέκατο όλου του έθνους μας.

Πιο πρόσφατο είναι το δεδομένο της μετανάστευσης ανθρώπων που εκπροσωπούν όλα τα έθνη της Ευρώπης, της Δυ-

τικής Ασίας και της Βόρειας Αφρικής. Αν και μέχρι τα τέλη του δέκατου ένατου αιώνα οι μετανάστες αποτελούνταν σχεδόν εξ ολοκλήρου από λαούς της Βορειοδυτικής Ευρώπης –από Μεγάλη Βρετανία, Σκανδιναβία, Γερμανία, Ελβετία, Ολλανδία, Βέλγιο και Γαλλία– η σύνθεση του όγκου των μεταναστών έχει αλλάξει ριζικά από εκείνη την εποχή. Ιταλοί, διάφορες σλαβικές εθνότητες της Αυστρίας, της Ρωσίας και της βαλκανικής χερσονήσου, Ούγγροι, Ρουμάνοι, Ανατολικοευρωπαίοι Εβραίοι –για να μην αναφέρουμε τις αναρίθμητες άλλες εθνότητες– έφθαναν σε συνεχώς αυξανόμενο αριθμό. Για κάποιο διάστημα φαινόταν επίσης ότι η μετανάστευση των ασιατικών εθνών αυξάνει σε σπουδαιότητα τη φυλετική εξέλιξη της χώρας. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι αυτοί οι λαοί της Ανατολικής και Νότιας Ευρώπης αντιπροσωπεύουν σωματικά χαρακτηριστικά διαφορετικά από εκείνα της Βορειοδυτικής Ευρώπης· είναι σαφές, ακόμη και στον πιο επιπόλαιο παρατηρητή, ότι τα τωρινά κοινωνικά πρότυπά τους διαφέρουν ριζικά από τα δικά μας.

Είναι συνηθισμένη άποψη ότι το φαινόμενο της ανάμειξης που λαμβάνει χώρα στις Ηνωμένες Πολιτείες είναι μοναδικό· ότι ποτέ πριν στην παγκόσμια ιστορία δεν έχει προκύψει παρόμοιο συνονθύλευμα· ότι το έθνος μας είναι προορισμένο να γίνει αυτό που ορισμένοι συγγραφείς ονομάζουν «μπάσταρδο» έθνος, και με την έννοια βεβαίως ότι ποτέ πριν δεν συνέβη πουθενά κάτι ανάλογο.

Η περίοδος της μετανάστευσης μπορεί να θεωρηθεί πλέον λήξασα, καθώς τώρα λόγω των οικονομικών και πολιτικών συνθηκών ο αριθμός των νέων μεταναστών, συγκρινόμενος με το συνολικό πληθυσμό, είναι μηδαμινός.

Η ιστορία των ευρωπαϊκών μεταναστεύσεων, όπως περιγράφηκε προηγουμένως, δείχνει ότι οι σύγχρονες υπερατλαντικές μεταναστεύσεις απλώς επαναλαμβάνουν σε σύγχρονη μορ-

φή ανάλογα γεγονότα της αρχαιότητας. Οι παλαιότερες μεταναστεύσεις έγιναν σε μια περίοδο που η πυκνότητα του πληθυσμού ήταν σχετικά μικρή. Οι αριθμοί των ατόμων που έπαιζαν ρόλο στο σχηματισμό των σύγχρονων τύπων της Μεγάλης Βρετανίας ήταν σχετικά λίγοι συγκρινόμενοι με τα εκατομμύρια που συναθροίστηκαν για να αποτελέσουν το νέο έθνος στις Ηνωμένες Πολιτείες· και είναι προφανές ότι η διαδικασία της ανάμειξης σε κοινότητες, που αριθμούν εκατομμύρια μελών, έχει διαφορετικό χαρακτήρα από τη διαδικασία ανάμειξης, που γίνεται στις κοινότητες που περιορίζονταν σε λίγες χιλιάδες μελών. Αφήνοντας κατά μέρος τα κοινωνικά εμπόδια ήδη από τους πρώτους χρόνους που, καθώς και τώρα αναμφισβήτητα, έτειναν και τείνουν να εμποδίζουν τη σύμμιξη των λαών, θα λέγαμε ότι στις σύγχρονες πολυπληθέστερες κοινότητες εμφανίζεται και μια μάλλον μεγαλύτερη αριθμητική υπεροχή του κυρίαρχου από τα συστατικά στοιχεία, πράγμα που καθιστά πιο ευνοϊκή μιαν έντονη εμμονή του στις τάσεις για διαχωρισμό.

Η διαδικασία της συνένωσης θα πρέπει να ήταν σημαντικά ταχύτερη μεταξύ των πρώτων, μικρότερων κοινοτήτων. Μάλιστα όταν αργότερα και οι λόγοι για τις κοινωνικές διακρίσεις είχαν ξεχαστεί, ο αριθμός των γνήσιων απογόνων του καθενός από τους συστατικούς τύπους πρέπει να είχε τόσο πολύ μειωθεί, ώστε η τέταρτη γενιά πληθυσμών, που αρχικά αποτελούνταν από ευδιάκριτα στοιχεία, θα πρέπει να ήταν σχεδόν ομοιογενής.

Μπορούμε να παραβλέψουμε την υπόθεση ότι στην Αμερική συνέβη μια διαδικασία «νόθευσης» των φυλών διαφορετική από αυτήν που συνέβη εδώ και χιλιάδες χρόνια στην Ευρώπη. Αλλά ούτε θα ήταν σωστό να υποθέσουμε ότι έχουμε ένα φαινόμενο ταχύτερης ανάμειξης από αυτό που εμφανιζόταν τον παλιό καιρό. Η διαφορά έγκειται κυρίως στον αριθμό των ατόμων που συμμετέχουν σε αυτήν τη διαδικασία.

Αν περιορίσουμε το ενδιαφέρον μας, προς το παρόν, στην ανάμειξη των ευρωπαϊκών τύπων στην Αμερική, είναι σαφές από όσα αναφέρθηκαν προηγουμένως ότι η δυνατότητα διαφύλαξης –για την οποία πολλοί νοιάζονται– της φυλετικής καθαρότητας του έθνους μας αποτελεί σε μεγάλο βαθμό μια λανθασμένη εκτίμηση.

Στις μελέτες για τα φυσικά χαρακτηριστικά του μεταναστευτικού πληθυσμού δύο ερωτήσεις προβάλλουν έντονα. Η μία αφορά το ζήτημα της φυσικής επιλογής των μεταναστών και της επίδρασης του περιβάλλοντος πάνω τους. Η άλλη, το ζήτημα του αποτελέσματος της ανάμειξης.

Καταφέραμε να ρίξουμε λίγο φως και σε αυτά τα δύο.

Διαπιστώσαμε ότι οι μετανάστες υπόκεινται στην επίδραση του περιβάλλοντός τους τόσο ως προς το σωματικό τύπο τους όσο και ως προς τη διανοητική συμπεριφορά τους. Ενώ οι αιτίες των σωματικών αλλαγών και η προοπτική τους παραμένουν ακόμη θολές, έχει αποδειχθεί ότι η διανοητική και κοινωνική συμπεριφορά στους απογόνους των μεταναστών εμφανίζουν ομοιότητες με τα συνήθη αμερικανικά χαρακτηριστικά σε όλα εκείνα τα δεδομένα που έχουν ερευνηθεί.

Επίσης συμπεριελήφθησαν στις έρευνες αρκετά δεδομένα για την καλύτερη κατανόηση των φυλετικών αναμειξέων. Ας ξαναθυμηθούμε ότι ένας από τους πιο ισχυρούς παράγοντες της μεταβολής των ανθρώπινων τύπων είναι η διακοπή της συνέχειας της βιολογικής συγγένειας στις μικρές κοινότητες με τη διαδικασία της γρήγορης μετανάστευσης, η οποία συμβαίνει και στην Ευρώπη και στην Αμερική, αλλά με πολύ περισσότερη ταχύτητα στη χώρα μας, επειδή η ετερογενής καταγωγή των πληθυσμών είναι πολύ μεγαλύτερη απ' όσο στη σύγχρονη Ευρώπη.

Η επίδραση που θα έχουν ενδεχομένως αυτές οι διαδικασίες στον τελικό τύπο και τη μεταβλητότητα του αμερικανικού λαού

δεν μπορεί να καθοριστεί επί του παρόντος, αλλά δεν υπάρχουν διαθέσιμα στοιχεία που να μας επιτρέπουν να προσδοκούμε χαμηλότερης τάξης εξέλιξη στους νέους σωματικούς τύπους της Αμερικής. Χρειάζεται να γίνουν πολλά στη μελέτη αυτού του θέματος· ακόμη, λαμβάνοντας υπόψη την έλλειψη γνώσης για τα πιο στοιχειώδη γεγονότα που καθορίζουν το αποτέλεσμα αυτής της διαδικασίας, αισθάνομαι ότι αυτό μας επιβάλλει να είμαστε πολύ προσεκτικοί στην αιτιολόγησή μας, κυρίως όμως να απέχουμε από εντυπωσιακές διατυπώσεις επί του ζητήματος, οι οποίες επιτείνουν την έλλειψη νηφαλιότητας· πολύ περισσότερο που η απάντηση αυτών των ερωτημάτων αφορά και την ευημερία εκατομμυρίων ανθρώπων.

Συμβαίνει σ' αυτό το ζήτημα οι υποθέσεις να είναι τόσο εύκολες, όσο είναι δύσκολες οι ακριβείς μελέτες. Βασίζουμε τα επιχειρήματά μας σε αμφισβητούμενες αναλογίες από το ζωικό και φυτικό κόσμο και είναι σαν να υποθέτουμε για την επίδραση της ανάμειξης στη δημιουργία νέων τύπων –λες και η ανάμειξη που συμβαίνει στην Αμερική να ήταν κατά κάποιον τρόπο, εκτός από κοινωνική, διαφορετική από τις αναμείξεις που έχουν λάβει χώρα στην Ευρώπη επί χιλιάδες χρόνια αναζητώντας έτσι μια γενική κάθοδο, μian επιστροφή στους παλαιούς προγονικούς τύπους, ή προς την εξέλιξη του νέου ιδανικού τύπου– ανάλογα πώς μας ωθεί η φαντασία ή το προσωπικό γούστο μας. Μπορεί να μεγαλοποιούμε τον κίνδυνο της επικείμενης υποβάθμισης του βορειοδυτικού ευρωπαϊκού τύπου ή να δοξάζουμε την προοπτική της επικράτησής του επί όλων των άλλων. Δεν θα ήταν ασφαλέστερη η πορεία αν ερευνούσαμε την αλήθεια ή την πλάνη της κάθε θεωρίας, παρά να εξάπτουμε το κοινό με τις φαντασίες μας ή τις εικασίες μας; Δεν αρνούμαι ότι οι όποιες θεωρίες αποτελούν σημαντική βοήθεια για την προσέγγιση της αλήθειας· αλλά δεν θα πρέπει να υποβληθούν σε εξο-

νυχιστική ανάλυση πριν γνωστοποιηθούν, ώστε το εύπιστο κοινό να μην εκλάβει το φανταστικό για αληθινό;

Κι αν δεν βρίσκομαι στη θέση να προβλέψω ποιο μπορεί να είναι το αποτέλεσμα της ανάμειξης των διαφορετικών τύπων, είμαι σίγουρος όμως ότι αυτό το σπουδαίο πρόβλημα ίσως λυθεί αν ασχοληθούμε μ' αυτό αφιερώνοντάς του αρκετή ενέργεια σε αρκετά ευρεία κλίμακα. Μια έρευνα των ανθρωπολογικών δεδομένων ανθρώπινων διακεκριμένων τύπων –λαμβάνοντας υπόψη τις ομοιότητες και διαφορές γονέων και παιδιών, την ταχύτητα και το τελικό αποτέλεσμα των σωματικών και διανοητικών εξελίξεων των παιδιών, τη ζωτικότητα τους, τη γονιμότητα των γάμων διαφορετικών τύπων και από διαφορετικά κοινωνικά στρώματα– είναι αναπόφευκτο να μας δώσει πληροφορίες οι οποίες θα μας επιτρέψουν να απαντήσουμε αυτές τις σημαντικές ερωτήσεις οριστικά και πειστικά.

Το τελικό αποτέλεσμα της ανάμειξης των φυλών αναπόφευκτα θα εξαρτάται από τη γονιμότητα του τωρινού αυτόχθονος πληθυσμού και των νεότερων μεταναστών. Είναι φυσικό στις μεγάλες πόλεις, όπου οι εθνότητες κατοικούν σε διαφορετικές συνοικίες, να συνεχιστεί για κάποιο χρονικό διάστημα κάποια εσωστρεφής συνοχή· αλλά φαίνεται πιθανό ότι οι επιγαμίες μεταξύ των απογόνων των ξένων εθνοτήτων θα αυξηθούν γρήγορα στις επόμενες γενεές. Οι εμπειρίες μας με Αμερικανούς που γεννήθηκαν στη Νέα Υόρκη και των οποίων οι παππούδες μετανάστευσαν σ' αυτήν τη χώρα, δείχνουν ότι, σε γενικές γραμμές, τα περισσότερα κοινωνικά χαρακτηριστικά των προγόνων τους έχουν εξαφανιστεί. Πολλοί δεν γνωρίζουν καν σε ποια εθνότητα ανήκαν οι παππούδες τους. Ίσως είναι αναμενόμενο –κυρίως στις δυτικές κοινότητες των Η.Π.Α., όπου είναι συνηθισμένες οι συχνές αλλαγές τόπου– ότι αυτό οδηγεί σε μια γρήγορη ανάμειξη των απογόνων των διαφορετικών εθνοτήτων. Έτσι

η έρευνα, η οποία είναι αρκετά εφικτό να διεξαχθεί λεπτομερειακά, φαίνεται απαραίτητη για τη σαφή γνώση της κατάστασης.

Κατά τη διάρκεια της τελευταίας δεκαετίας οι μελέτες για το ζήτημα του πληθυσμού προχωρούν με γρήγορα βήματα. Κυρίως αναφερόμαστε στην προσεκτική ανάλυση στα ζητήματα των πληθυσμών από τον Frank Lorimer και τον Frederick Osborn. Ως ένα συμπέρασμα αυτής της ογκώδους εργασίας μπορεί να είναι η εκτίμηση ότι, όσο τα σχετικά ζητήματα εξετάζονται φυλετικά με τη συνήθως αποδεκτή έννοια του όρου, πολύ λίγη πρόοδος μπορεί να υπάρξει. Η βιολογική ευεξία ενός έθνους εξαρτάται μάλλον από την κατανομή των κληρονομικών σωματικών χαρακτηρισμών στις κοινωνικές τάξεις. Αλλά αυτά δεν είναι άρρηκτα συνδεδεμένα με τους φυλετικούς τύπους. Ποτέ δεν έχει ανακαλυφθεί κάποια τέτοια σχέση, η οποία να αιτιολογείται επαρκώς από ιστορικές ή κοινωνικές συνθήκες. Όλα τα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας που έχουν ερευνηθεί δείχνουν σταθερά μεγάλο βαθμό ποικιλίας στους εκπροσώπους μιας φυλετικής ομάδας και μεγαλύτερη ομοιομορφία στις ανάμεικτες ομάδες που υπόκεινται σε ίδιες πιέσεις κοινωνικού χαρακτήρα.

Προς το παρόν, τα ευρωπαϊκά έθνη και οι απόγονοί τους σε άλλες ηπείρους διακατέχονται από το φόβο ενός επαπειλούμενου εκφυλισμού. Σίγουρα είναι σημαντικό οι καθαρά κληρονομικές παθολογικές τάσεις να αντιμετωπίζονται και η υγεία των ανθρώπων να βελτιώνεται μέσω της ευγονικής, όσο αυτό είναι δυνατόν· αλλά θα πρέπει να εξετασθούν κατάλληλα οι πολύπλοκες συνθήκες της σύγχρονης ζωής. Οι στατιστικές δείχνουν αύξηση των κοινωνικά ασθενέστερων, οι οποίοι γεμίζουν τους θαλάμους των πτωχοκομείων, των ινστιτούτων για τη φροντίδα φρενοβλαβών και καθυστερημένων, καθώς και όσων έχουν προσβληθεί από χρόνιες ασθένειες· επίσης αυτών που γεμίζουν τις φυλακές

και τα αναμορφωτήρια. Ζούμε σε μια περίοδο γρήγορης αύξησης των διαφοροποιήσεων του πληθυσμού μας, δηλαδή αυξημένης μεταβλητότητας. Αυτό μπορεί να προκαλέσει άνοδο του αριθμού των πλέον αδύναμων καθώς και των υγιέστερων, χωρίς απαραίτητα να συνεπάγεται και τη μείωση του μέσου όρου. Από πολλές απόψεις αυτή φαίνεται να είναι η πραγματικότητα. Οι αδύναμοι μπορούν να καταμετρηθούν, γιατί φροντίζονται από την πολιτεία. Οι ισχυροί δεν μπορούν να καταμετρηθούν. Η παρουσία τους εκφράζεται στην αυξανόμενη ένταση της ζωής μας.

Οι στόχοι της ευγονικής, δηλαδή η βελτίωση της στοιχειώδους υγείας, είναι όντως αξιέπαινοι, αλλά απέχουμε πολύ από το να δούμε πώς μπορούν να επιτευχθούν. Οπωσδήποτε όχι με την πανάκεια πολλών ευγονιστών, δηλαδή τη στειρωση. Η μείωση στη συχνότητα των κληρονομικών ασθενειών με τον κοινωνικό αποκλεισμό όσων έχουν σήμερα προσβληθεί είναι τόσο αργή ώστε το αποτέλεσμα θα γίνει αισθητό μόνο έπειτα από πολλές γενεές· και το ακόμη σπουδαιότερο απ' αυτό: δεν γνωρίζουμε πόσο συχνά προκύπτουν από τις ίδιες συνθήκες κληρονομικές μεταλλάξεις και κατά πόσο οι δυσμενείς συνθήκες κάτω από τις οποίες ζουν πολυάριθμες κοινωνικές τάξεις οδηγούν σε τέτοιες μεταλλάξεις. Η θεωρία ότι οι υποχωρητικές κληρονομικές ασθένειες εμφανίζονται μόνο μία φορά είναι προβληματική ήδη εξαιτίας της λογικής της. Θα μας οδηγήσει στο συμπέρασμα ότι είμαστε οι απόγονοι κάποιων άρρωστων πληθυσμών σχεδόν χωρίς έναν υγιή πρόγονο. Αυτό αποτελεί το σπουδαιότερο και ταυτόχρονα το δυσκολότερο εγχείρημα στις μελέτες μας, να προσδιορίσουμε δηλαδή τις συνθήκες κάτω από τις οποίες προκύπτουν οι κληρονομικά παθολογικές προδιαθέσεις.

Το πρόβλημα των Νέγρων, όπως αυτό εμφανίζεται στις Ηνωμένες Πολιτείες, από βιολογική άποψη δεν διαφέρει ουσια-

στικά από αυτά στα οποία μόλις αναφερθήκαμε. Δεν βρήκαμε καμία απόδειξη κατωτερότητας του τύπου του Νέγρου, και μάλλον είναι πολύ μικρή η πιθανότητα αυτή η φυλή να μη βγάλει τόσο πολλούς ανθρώπους εξαιρετης νοημοσύνης, όπως σε άλλες φυλές, ενώ δεν βρέθηκε απολύτως τίποτα που να υποδηλώνει κάποια ουσιαστική διαφορά στη διανοητική ικανότητα της πλειονότητας των Νέγρων και εκείνης των Λευκών. Αναμφισβήτητα θα υπάρξουν ατελείωτοι άνδρες και γυναίκες οι οποίοι θα μπορέσουν να ξεπεράσουν τους Λευκούς ανταγωνιστές τους και θα τα καταφέρουν καλύτερα από τα μειονεκτικά εκείνα παιδιά, που τους επιτρέπουμε να καθηλώνουν και να καθυστερούν τα υγιή παιδιά στα δημόσια σχολεία μας.

Εθνολογικές παρατηρήσεις δε συνηγορούν στην άποψη ότι τα χαρακτηριστικά που παρατηρούνται στους πληθυσμούς των φτωχότερων Νέγρων καθορίζονται, υπό οποιαδήποτε έννοια, φυλετικά. Μια έρευνα των αφρικανικών φυλών μάς αποκαλύπτει, από πολιτισμική άποψη, διόλου υποδεέστερα επιτεύγματα. Για όσους δεν είναι εξοικειωμένοι με τα προϊόντα της εντόπιας αφρικανικής τέχνης και εργοτεχνίας, μια βόλτα σε ένα από τα μεγάλα μουσεία της Ευρώπης θα ήταν αποκάλυψη. Ελάχιστα αμερικανικά μουσεία έχουν παρουσιάσει αξιόλογες συλλογές με παρόμοια αντικείμενα. Ο Αφρικανός σιδεράς, ο ξυλογλύπτης, η υφάντρα, ο κεραμοποιός, όλοι αυτοί δημιουργούν πρωτότυπα προϊόντα, φτιαγμένα με μεγάλη φροντίδα, κάνοντας φανερή αυτήν την αγάπη για την εργασία τους με τα αποτελέσματά της, που πολύ συχνά δεν συναντώνται στους Νέγρους του αμερικανικού χώρου. Οι αναφορές των ταξιδιωτών δεν είναι λιγότερο διδακτικές όταν αναφέρονται στην οικονομία των χωρών των αυτοχθόνων, στο εκτεταμένο εμπόριο της χώρας και στις αγορές της. Η αποτελεσματικότητα της οργάνωσης, όπως αντανάκλαται στις κυβερνήσεις των κρατών τους, δεν

υστερεί σε τίποτα. Όταν μάλιστα κυβερνήθηκαν από άτομα ισχυρής προσωπικότητας, οδηγήθηκαν στην ίδρυση εκτεταμένων αυτοκρατοριών. Όλα τα διαφορετικά είδη των δραστηριοτήτων, που εκτιμούμε ως σπουδαία στους πολίτες της χώρας μας, μπορούμε να τα συναντήσουμε και στους ιθαγενείς της Αφρικής. Ούτε η σοφία του φιλοσόφου τούς λείπει. Η προσεκτική ανάγνωση οποιασδήποτε από τις συλλογές αφρικανικών παροιμιών, που έχουν δημοσιευθεί, αποκαλύπτει την ανεπιτήδευτη, πρακτική φιλοσοφία του Νέγρου, η οποία συχνά αποτελεί απόδειξη υγιούς αισθήματος και κρίσης.

Θα μας πήγαινε πολύ μακριά να επεκταθούμε σ' αυτό το θέμα, αλλά το ουσιαστικό που η ανθρωπολογία μπορεί να προσφέρει στις σχετικές συζητήσεις για την προσαρμοστικότητα των Νέγρων είναι η εκτίμηση του κατά πόσο τα ανεπιθύμητα χαρακτηριστικά, που αναμφισβήτητα χαρακτηρίζουν το νέγρικο πληθυσμό, οφείλονται σε φυλετικά αίτια ή στο κοινωνικό περιβάλλον, για το οποίο είμαστε υπεύθυνοι εμείς. Η ανθρωπολογία μπορεί να δώσει μια καθοριστική απάντηση σ' αυτό το ερώτημα, δηλαδή αν τα χαρακτηριστικά του αφρικανικού πολιτισμού, όπως παρατηρήθηκαν στην πατρίδα καταγωγής του Νέγρου, είναι ενός υγιούς πρωτόγονου λαού, με σημαντικό βαθμό προσωπικής πρωτοβουλίας, με ταλέντο στην οργάνωση, με δύναμη ευρηματικότητας, με τεχνικές ικανότητες και καλή οικονομία. Ούτε το πολεμικό πνεύμα λείπει στη φυλή, όπως αυτό αποδεικνύεται από την ικανότητα ισχυρών κατακτητών, οι οποίοι ανέτρεψαν καθεστώτα και ίδρυσαν καινούργιες αυτοκρατορίες, και από την ανδρεία του στρατού τους, ο οποίος ακολουθεί την προσταγή των αρχηγών τους.

Εδώ είναι καλό να δηλώσουμε ακόμη μια φορά με έμφαση πως θα ήταν λάθος να ισχυρισθούμε ότι, όπως έχει αποδειχθεί, δεν υπάρχουν διαφορές στο διανοητικό τύπο της συνολικής φυ-

λής του Νέγρου συγκριτικά με το εκάστοτε σύνολο κάθε άλλης φυλής και ότι οι δραστηριότητές τους μέλλεται να διανύσουν ακριβώς την ίδια πορεία. Διότι αυτό θα ήταν το αποτέλεσμα της διαφορετικής συχνότητας των προσωπικοτήτων σε διαφορετικούς σωματικούς τύπους. Ίσως η σωματική δομή της φυλής του Νέγρου, ως σύνολο, να έχει την τάση για δραστηριότητες κάπως διαφορετικές από εκείνες των άλλων φυλών. Ασφαλής απάντηση όμως σ' αυτό το ερώτημα δεν μπορεί να δοθεί. Ωστόσο, δεν υπάρχει καμία απολύτως απόδειξη η οποία θα στιγματιζε τους Νέγρους ως φορείς αδύναμης δομής ή υποκειμένους σε τάσεις και δυνάμεις, οι οποίες είναι αντίθετες με τη δική μας κοινωνική οργάνωση. Μια αμερόληπτη εκτίμηση του διαθέσιμου εθνογραφικού υλικού δεν μας επιτρέπει να δεχθούμε την ιδέα της φυλετικής κατωτερότητας, η οποία θα καταδείκνυε ως ανίκανο ένα άτομο της φυλής των Νέγρων να συμμετέχει ισότιμα στον σύγχρονο πολιτισμό. Δεν γνωρίζουμε καμία δοκιμασία της σύγχρονης ζωής που να έγινε στο ανθρώπινο σώμα ή στη σκέψη, κατά την οποία να στάθηκαν εμπόδιο επιτυχίας τα ανατομικά ή εθνικά χαρακτηριστικά.

Τα χαρακτηριστικά του Αμερικανού Νέγρου εξηγούνται επαρκώς με βάση την ιστορία του και την κοινωνική του κατάσταση. Το ξερίζωμα από την αφρικανική γη και, κατά συνέπεια, η πλήρης απώλεια των παλαιών σταθερών της ζωής, οι οποίες αντικαταστάθηκαν από την εξάρτηση της σκλαβιάς και όλων όσα αυτή συνεπαγόταν, ακολούθησε μια περίοδος αποδιοργάνωσης και έντονου οικονομικού αγώνα με σκληρές αντιξοότητες. Όλα αυτά αρκούν για να εξηγήσουν την άθλια κατάσταση μιας φυλής, χωρίς να χρειάζεται να καταφύγουμε στη θεωρία της κληρονομικής κατωτερότητας.

Συνεπώς, έχουμε κάθε λόγο να πιστεύουμε ότι όταν στον Νέγρο δοθούν η δυνατότητα και τα μέσα, θα καταφέρει να εκ-

πληρώσει τέλεια τα καθήκοντά του ως πολίτης, όπως ακριβώς και ο Λευκός γείτονάς του.

Η ανθρωπολογική συζήτηση για το πρόβλημα των Νέγρων χρειάζεται να εξετάσει και το «ένστικτο φοβίας της φυλής» των Λευκών, που διαδραματίζει έναν πολύ σπουδαίο ρόλο στην πρακτική πλευρά του προβλήματος. Τελικά, αυτό το φαινόμενο αποτελεί μια επανάληψη του παλαιού γνωστού ενστίκτου και φόβου της συμβίωσης των πατρικίων και των πληβείων, των Ευρωπαίων ευγενών και των κοινών ανθρώπων, ή εκείνου των καστών της Ινδίας. Τα συναισθήματα και η λογιστική που ενέχονται εδώ είναι τα ίδια από κάθε άποψη. Στη δική μας περίπτωση συσχετίζονται κυρίως με την αξίωσή μας να διατηρηθεί το κοινωνικό status προκειμένου να αποφευχθεί η φυλετική ανάμειξη. Όσο για τις άλλες περιπτώσεις που αναφέρθηκαν, το αποκαλούμενο ένστικτο δεν είναι μια εκ φύσεως απέχθεια. Αυτό αποδεικνύεται από την ύπαρξη μεγάλου πληθυσμού Μιγάδων, καθώς και από την αυξανόμενη αμαλγαματοποίηση Νέγρων και Λατίνων. Πρόκειται μάλλον για την έκφραση κοινωνικών συμβάσεων, οι οποίες είναι τόσο βαθιά ριζωμένες μέσα μας, ώστε να παίρνουν διαστάσεις ισχυρής συναισθηματικής αξίας· και υποθέτω ότι αυτό εννοούμε όταν αποκαλούμε αυτά τα συναισθήματα ενστικτώδη. Αυτά όμως τα συναισθήματα σίγουρα δεν έχουν καμιά σχέση με το ζήτημα της ζωτικότητας και της ικανότητας των Μιγάδων.

Εντούτοις, τα ζητήματα της ανάμειξης των φυλών και της προσαρμοστικότητας των Νέγρων στο εν γένει περιβάλλον παραπέμπουν σε μια σειρά από πολλά σπουδαία ζητήματα.

Νομίζω ότι για κάποιους λόγους ντρεπόμαστε να ομολογήσουμε ότι η επιστημονική μελέτη αυτών των προβλημάτων δεν έλαβε ποτέ την υποστήριξη ούτε της κυβέρνησής μας ούτε οποιουδήποτε από τους μεγάλους επιστημονικούς οργανισμούς· και

είναι δύσκολο να αντιληφθούμε γιατί είμαστε τόσο αδιάφοροι σε ερωτήματα ύψιστης σημασίας για την ευημερία του έθνους μας. Οι έρευνες από τον Melville J. Herskovits για τον Αμερικανό Νέγρο αποτελούν ένα πολύτιμο ξεκίνημα· αλλά χρειάζεται να μάθουμε πολύ περισσότερα. Παρά τους συχνά επαναλαμβανόμενους ισχυρισμούς σχετικά με την κληρονομική κατωτερότητα των Μιγάδων, δεν γνωρίζουμε σχεδόν τίποτα για αυτό το θέμα. Αν η ζωτικότητα τους είναι χαμηλότερη απ' όσο του καθαρόαιμου Νέγρου, αυτό μπορεί να οφείλεται τόσο σε κοινωνικές όσο και σε κληρονομικές αιτίες. Ο Herskovits τόνισε πως, σε αντίθεση με ό,τι συνηθιζόταν κατά τη διάρκεια της δουλείας, η τάση μεταξύ των Μιγάδων σήμερα είναι να παντρεύεται ένας πιο ανοιχτόχρωμος άνδρας μια πιο σκουρόχρωμη γυναίκα. Τούτο θα έχει αποτέλεσμα αυτός ο έγχρωμος πληθυσμός να γίνεται όλο και σκουρότερος – μια ανεπιθύμητη κατάσταση, αν νομίζουμε ότι η μείωση των έντονων οπτικών αντιθέσεων στους φυλετικούς τύπους είναι επιθυμητή, καθώς βοηθά να αποδυναμωθεί ο ταξικός-φυλετικός σοβινισμός.

Η τάση μας να εκτιμούμε ένα άτομο ανάλογα με την εικόνα που σχηματίζουμε για την ομάδα στην οποία το κατατάσσουμε, ακόμη κι αν το ίδιο δεν νιώθει ότι συνδέεται με αυτήν την ομάδα, αποτελεί το κατάλοιπο πρωτόγονων μορφών σκέψης. Τα χαρακτηριστικά στα μέλη μιας ομάδας ποικίλλουν πολύ και ο τύπος που φτιάχνουμε από τα πιο συχνά χαρακτηριστικά, που υποτίθεται ότι ανήκουν σ' αυτήν την ομάδα, συνήθως είναι μια αφηρημένη έννοια που σπανίως επιβεβαιώνεται στην περίπτωση κάθε συγκεκριμένου ατόμου. Συχνά δεν αποτελεί καν το αποτέλεσμα παρατήρησης, αλλά μια παραδοσιακή άποψη που όσο συχνότερα επαναλαμβάνεται τόσο περισσότερο καθορίζει την κρίση μας.

Η ελευθερία της κρίσης μπορεί να επιτευχθεί μόνον όταν μάθουμε να εκτιμούμε ένα άτομο σύμφωνα με τις δικές του ικανότητες και το χαρακτήρα του. Και τότε θα διαπιστώναμε, αν επιλέγαμε τους καλύτερους του ανθρωπίνου είδους, ότι μ' αυτούς εκπροσωπούνται όλες οι εθνότητες και όλες οι φυλές. Έτσι θα καταλαβαίναμε όχι μόνο την αναγκαιότητα να διαφυλάξουμε και να καλλιεργήσουμε την ποικιλία των μορφών που έχει πάρει η ανθρώπινη σκέψη και δραστηριότητα, αλλά και θα αποστρεφόμεσταν όλες τις προσπάθειες να επιβάλουμε ένα συγκεκριμένο τύπο σκέψης σε όλα τα έθνη, ή ακόμα και σε όλον τον κόσμο. Διότι αυτό είναι που οδηγεί στην πλήρη αποτελμάτωση.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Μια γενική παρουσίαση αυτών των δεδομένων βρίσκεται στους Buschan και MacCurdy.
2. Τόμος I, σελ. 197.
3. Τόμος IV, σελ. 451.
4. Τόμος I, σελ. 198.
5. Μια ιστορική παρουσίαση των θεωριών των φυλών έχει δοθεί από τον Theophile Simar: *Étude Critique sur la Fondation de la Doctrine des Races*, Βρυξέλλες, 1922. Εντούτοις, η παρουσίαση χάνει πολύ σε δύναμη, επειδή μια θρησκευτικά καθολική και αντι-γερμανική άποψη κυριαρχεί σ' ολόκληρο βιβλίο. Ο συγγραφέας παρερμηνεύει τις απόψεις όλων εκείνων των συγγραφέων που επιμένουν στη διαφορά «της ιδιοφυΐας του πολιτισμού» [“genius of cultures”] καθώς υπερασπίζεται τη θεωρία του κληρονομικού καθορισμού. Αυτό είναι ιδιαίτερα εμφανές στη συζήτησή του για τον Herder και για ολόκληρη τη Ρομαντική σχολή. Βλ. επίσης Jacques Barzun, *Race, A Study of Modern Superstition*, Νέα Υόρκη, 1937.
6. Βλέπε σελ. 76.
7. Fischer 2: σελ. 512.
8. Johannsen, σελ. 174.
9. Boas 6: σελ. 356, 274-276.
10. Jankowsky, W., *Die Blutsverwandschaft im Volk und in der Familie*, Stuttgart (1934), σελ. 119 κ.ε.
11. Η μεταβλητότητα είναι ένα μέτρο που καταδεικνύει το βαθμό της διασποράς των μορφών, όπως φαίνεται στη σελίδα 64 αυτού του κεφαλαίου. Για τεχνικούς λόγους, που δεν χρειάζεται να περιγραφούν εδώ, ορίζεται ως η τιμή που προκύπτει αφού τετραγωνίσουμε όλες τις αποκλίσεις από το μέσο όρο, παίρνοντας το μέσο όρο του αθροίσματός τους και ορίζοντας την τετραγωνική ρίζα αυτού του μέσου όρου. Περίπου το 68% ολόκληρης της σειράς βρέθηκε εντός των ορίων του μέσου όρου, συν ή πλην αυτήν την απόκλιση. Περίπου το 95% του διπλού αυτής της τιμής βρέθηκε εντός των

- ορίων της όλης σειράς. Αυτή η μέση τετραγωνική μεταβλητή ονομάζεται σταθερή μεταβλητή. Η πιθανή μεταβλητότητα που περιγράφεται στη σελίδα 64 ισούται περίπου με το 0,67 της σταθερής απόκλισης.
12. Στην πραγματικότητα, αυτοί οι αριθμοί είναι πολύ υψηλοί, επειδή εκείνοι που είναι περισσότερο απομακρυσμένοι από το μέσο όρο, θα έχουν πολύ λιγότερη αλληλοεπικάλυψη.
 13. Μια θεωρία η οποία στο μεταξύ αμφισβητείται [Σ. του M. Herkovits στην αγγλική έκδοση].
 14. Bogoras, σ. 73 κ.ε.: συγκρίνατε με τον Allen.
 15. Η σπουδαιότητα του να θεωρούμε τις φυλές ως κατοικίδιες μορφές έχει τονισθεί από τον Johannes Ranke. Αυτός συνέκρινε το χρωματισμό των κατοικίδιων ζώων και του ανθρώπου. Ο Eduard Hahn (1896) αναγνώρισε τις ομοιότητες στις συνθήκες της ζωής του ανθρώπου και των κατοικίδιων ζώων. Εγώ το 1910 επέστησα την προσοχή στις πολιτισμικές συνθήκες και τα ανατομικά δεδομένα. Ο B. Klatt (1912) τόνισε τις αλλαγές στο σχήμα του κρανίου και ο Friedenthal μελέτησε τις μορφές των τριχών και του δέρματος. Ο χρωματισμός των ματιών ερευνήθηκε από τον Hauschild το 1909. Το σχήμα του ανθρώπινου σώματος ως έκφραση εξημέρωσης έχει συζητηθεί πλήρως από τον Eugen Fischer.
 16. Boas 6 / Guthe / Hirsch.
 17. Αυτές οι μεταβολές εντοπίζονται με τις ίδιες μεθόδους όπως εκείνες που αναφέρθηκαν στη σελίδα 84. Αντιπροσωπεύουν τη μεταβλητότητα που θα εμφανιζόταν αν δεν επρόκειτο για πανομοιότυπους διδύμους αλλά για απεριόριστο αριθμό πανομοιότυπων αδερφών –αγοριών ή κοριτσιών– σε κάθε οικογένεια. Οι τιμές έχουν προκύψει από το συντελεστή συσχέτισμού για τους πανομοιότυπους διδύμους της σειράς του Dahlberg.
 18. Η τιμή για τους Αφρικανούς Νέγρους εδώ είναι πολύ μικρή. Μια άλλη σειρά που αναφέρθηκε από τον Topinard (σελ. 622), η οποία αποτελείται από 100 κρανία σε κάθε ομάδα, δίνει τους εξής μέσους όρους: οι Παριζιάνοι 1.551 κυβ. εκ., οι Auvergnats 1.558 κυβ. εκ., οι Αφρικανοί Νέγροι 1.477 κυβ. εκ., οι κάτοικοι της Νέας Καληδονίας 1.488 κυβ. εκ. (ένα τυπογραφικό λάθος στο βιβλίο του Topinard κάνει αυτήν την τιμή να φαίνεται ως 1.588 κυβ. εκ.).
 19. Hellman 1, Spier, Boas 16.
 20. Spencer, I, σελ. 55 κ.ε.
 21. Von Negelein, and *Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens*.

22. Για το ιστορικό αυτών των προσπαθειών βλέπε Torinard, σελ. 1-147.
23. Βλέπε το χάρτη στο *Handbook of American Indians* (Bulletin 30 of the Bureau of American Ethnology), part i (1907).
24. Goddard, Reichard, Morice, Matthews 2.
25. Αυτό δεν πρέπει να ερμηνευθεί ως μια κατάσταση συνεχούς τροποποίησης σε κάθε πρωτόγονη γλώσσα. Υπάρχουν πολλές αποδείξεις για μονιμότητα στις γλώσσες. Εντούτοις, όταν γίνουν οι αλλαγές, για εξωτερικούς ή εσωτερικούς λόγους, τείνουν να προκαλέσουν μια πλήρη τροποποίηση στη φόρμα του λόγου.
26. E. Hahn 2: σελ. 464, 465· A. de Candolle.
27. Αναφορικά με την εισαγωγή του καπνού στην Ανατολική Ασία, ο J. Rein δηλώνει ότι ήταν γνωστός στο νοτιότερο μέρος της Ιαπωνίας κατά τη διάρκεια του τελευταίου μισού του 16ου αιώνα και ότι ήδη ήταν γνωστός στο Nagasaki το 1607.
28. Υπάρχει υιοθέτηση της αγγειοπλαστικής στην Αρκτική Αλάσκα και τις γειτονικές περιοχές.
29. Tylor, I, σελ. 16.
30. Βλέπε σελ. 218, 224.
31. Bogoras, σελ. 177 κ.ε.· Boas 3: σελ. 551.
32. Βλ. Achelis, σελ. 189 κ.ε.
33. Της Kwakiutl των νησιών Vancouver.
34. Εντούτοις, έχει τη συγκεκριμένη έννοια «κάθωμα σε σύσκεψη».
35. Herskovits, Sullivan, Boas 9, 11.

ΕΠΙΜΕΤΡΟ

FRANZ BOAS

«Το λίκνο της πρώιμης σκέψης μου»

Το λίκνο της πρώιμης σκέψης μου ήταν ένα γερμανικό σπίτι στο οποίο τα ιδανικά της επανάστασης του 1848 αποτελούσαν μια ζώσα δύναμη. Ο πατέρας μου, φιλελεύθερος, αλλά χωρίς ενεργό δράση στα δημόσια πράγματα. Η μητέρα μου, ιδεαλίστρια και με ζωντανό ενδιαφέρον για τα κοινωνικά, υπήρξε η ιδρύτρια του νηπιαγωγείου της πόλης μου, περίπου το 1854. Ήταν αφοσιωμένη στην επιστήμη. Οι γονείς μου είχαν ξεπεράσει το φραγμό του δόγματος. Ο πατέρας μου είχε διατηρήσει ένα συναισθηματικό δεσμό με τα εθιμοτυπικά του πατρικού του σπιτιού, χωρίς αυτό να εμποδίζει την ελευθερία της σκέψης του. Έτσι γλίτωσα τον αγώνα ενάντια στα θρησκευτικά δόγματα, που τυραννούν τις ζωές τόσων νέων ανθρώπων.

Στη νότη μου κυριάρχησε έντονο ενδιαφέρον για τη φύση και διακαής επιθυμία να γνωρίσω τα πάντα για τα οποία άκουγα ή διάβαζα. Φιλοσοφικές απορίες δεν με απασχόλησαν στην εφηβεία μου, και ζούσα τον περιβάλλοντα κόσμο χωρίς υποψίες απολαμβάνοντας άδολα κάθε εμπειρία.

Όπως το θυμάμαι τώρα, το πρώτο μου σοκ ήρθε όταν ένας από τους μαθητές και φίλους μου, ένας θεολόγος, δήλωσε την πίστη του στην αυθεντία της παράδοσης και την πεποίθησή του, ότι δεν είχαμε το δικαίωμα να αμφισβητήσουμε αυτά που το παρελθόν μάς είχε κληροδοτήσει. Το σοκ, που μου έδωσε αυτή η απερίφραστη αποποίηση της ελευθερίας της σκέψης, είναι μια

από τις αλησμόνητες στιγμές της ζωής μου. Ένα δεύτερο σοκ αποτέλεσαν μια σειρά από συζητήσεις με μια μεγαλύτερη αδελφή μου, προικισμένη με καλλιτεχνική φλέβα, και της οποίας ο υλιστικός κόσμος μου της φαινόταν ανυπόφορος. Τείνω να πιστεύω ότι αυτά τα περιστατικά είχαν μόνιμη επίδραση στη ζωή μου, επειδή παραμένουν τόσο έντονα στη μνήμη μου.

Οι πανεπιστημιακές σπουδές μου ήταν ένας συμβιβασμός. Εξαιτίας του έντονου συναισθηματικού μου ενδιαφέροντος για τα φαινόμενα του κόσμου, μελέτησα γεωγραφία· εξαιτίας του πνευματικού μου ενδιαφέροντος μελέτησα μαθηματικά και φυσική. Προετοιμάζοντας τη διδακτορική διατριβή μου έπρεπε να χρησιμοποιήσω φωτομετρικές μεθόδους για να συγκρίνω τις πυκνότητες του φωτός. Αυτό με οδήγησε στο να αναλογισθώ τις ποσοτικές αξίες των αισθήσεων. Στην πορεία της έρευνάς μου έμαθα να αναγνωρίζω ότι υπάρχουν τομείς των εμπειριών μας στους οποίους δεν μπορούν να εφαρμοστούν οι ιδέες της ποιότητας ή των μέτρων, να προστεθούν δηλαδή ή να αφαιρεθούν δεδομένα ανάλογα με τις δικές μας προδιαθέσεις.

Η ανάγνωση φιλοσοφικών κειμένων πάντως διέγειρε νέα όρια στη σκέψη μου, και τα προηγούμενα ενδιαφέροντά μου επισκιάστηκαν από μια επιθυμία να κατανοήσω τη σχέση ανάμεσα στους αντικειμενικούς και υποκειμενικούς κόσμους. Δεν παρουσιάστηκαν ευκαιρίες να συνεχίσω αυτήν τη σειρά μελέτης μέσω ψυχολογικών ερευνών, αλλά ύστερα από έναν περιεργό συμβιβασμό, που προφανώς υπαγορευόταν κυρίως από την επιθυμία να γνωρίσω τον κόσμο, αποφάσισα να κάνω ένα ταξίδι στην Αρκτική. Ο κύριος στόχος του ήταν να συμπληρώσω τις γνώσεις μας για τις άγνωστες περιοχές και να βοηθηθώ έτσι ώστε να μπορώ να κατανοήσω πώς αντιδρά ο ανθρώπινος νους στο φυσικό περιβάλλον. Ζώντας ένα χρόνο σαν Εσκιμώος ανάμεσα σε Εσκιμώους, οι θέσεις των απόψεών μου δέχτη-

καν μια βαθιά μεταστροφή, που κυρίως με απομάκρυνε από τα προηγούμενα ενδιαφέροντά μου και με έφερε πιο κοντά στην επιθυμία να κατανοήσω τι είναι αυτό που καθορίζει τη συμπεριφορά των ανθρώπινων όντων. Το βασικό εγχείρημα των προσπαθειών μου, να εξηγήσω δηλαδή την ανθρώπινη συμπεριφορά ως αποτέλεσμα του γεωγραφικού περιβάλλοντος, στέφθηκε από πλήρη αποτυχία. Οι άμεσες επιδράσεις ήταν αδιαμφισβήτητες, αλλά τα συμπεράσματα αυτής της μελέτης ήταν τόσο ρηχά, ώστε δεν έριξαν καθόλου φως στις κινητήριες δυνάμεις που διαμορφώνουν τη συμπεριφορά των ανθρώπων.

Η ψυχολογική προέλευση της υπολανθάνουσας πίστης στην αυθεντία της παράδοσης, η οποία ήταν τόσο ξένη στη σκέψη μου και η οποία με είχε σοκάρει παλαιότερα, μετατράπηκε σε αντικείμενο έρευνας και απασχόλησε τις σκέψεις μου για πολλά χρόνια. Ουσιαστικά η όλη μου θεώρηση της κοινωνικής ζωής καθορίστηκε από το εξής ερώτημα: Πώς μπορούμε να διαγνώσουμε τις χειροπέδες που μας έχει επιβάλει η παράδοση; Όταν μπορούμε να τις εντοπίσουμε, μπορούμε και να τις σπάσουμε.

Μτφ.: Δ. Ντ.